

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA
Raamatukogunduse, infoteaduse ja dokumendihalduse osakond
Raamatukogunduse ja infoteaduse eriala

Tiina Torim

VASTEMÕISA RAAMATUKOGUDE AJALUGU

Lõputöö

Juhendaja: lektor Ilmar Vaaro

Viljandi 2008

SISUKORD

<u>SISUKORD.....</u>	<u>2</u>
<u>SISSEJUHATUS.....</u>	<u>3</u>
<u>1. VASTEMÕISA VALLA AJALUGU</u>	<u>5</u>
<u>2. VASTEMÕISA VALLA RAAMATUKOGUDE ASUTAMINE, ARENG JA TEGEVUS....</u>	<u>11</u>
<u>2.1. Vastemõisa raamatukogu 1910-1970</u>	<u>11</u>
<u>2.1.1. Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogu asutamine.....</u>	<u>11</u>
<u>2.1.2. Vastemõisa raamatukogu Eesti Vabariigi ajal (1918-1940).....</u>	<u>12</u>
<u>2.1.3. Vastemõisa raamatukogu aastatel 1940-1970.....</u>	<u>14</u>
<u>2.2. Metsküla ja Kildu raamatukogud.....</u>	<u>18</u>
<u>2.2.1. Metsküla raamatukogu aastatel 1908-1968.....</u>	<u>18</u>
<u>2.2.2. Kildu raamatukogu aastani 1972.....</u>	<u>22</u>
<u>2.3. Vastemõisa raamatukogu aastatel 1970-1991.....</u>	<u>23</u>
<u>3. RAAMATUKOGUDE FOND JA LUGEJAD.....</u>	<u>28</u>
<u>3.1. Metsküla raamatukogu fond ja laenutused.....</u>	<u>28</u>
<u>3.2. Vastemõisa raamatukogu fond ja lugejad.....</u>	<u>30</u>
<u>4. VASTEMÕISA RAAMATUKOGU ÜRITUSED.....</u>	<u>41</u>
<u>4.1. Kirjanduse propaganda ja bibliograafilised ülevaated.....</u>	<u>43</u>
<u>4.2. Kirjandusõhtud ja muud üritused.....</u>	<u>46</u>
<u>KOKKUVÕTE.....</u>	<u>49</u>
<u>KASUTATUD LÜHENDID.....</u>	<u>52</u>
<u>KASUTATUD KIRJANDUS.....</u>	<u>53</u>
<u>LISAD.....</u>	<u>55</u>
<u>Lisa 1 Johan Rajavälja maja.....</u>	<u>55</u>
<u>Lisa 2 August Hallas.....</u>	<u>55</u>
<u>Lisa 3 Vastemõisa Raamatukogu 1938/39. a. ja 1939/40.a. eelarve.....</u>	<u>56</u>
<u>SUMMARY.....</u>	<u>58</u>

SISSEJUHATUS

Raamatukogud on läbi aegade olnud inimestele kultuuri- ja hariduse andmise allikaks. Raamatukogud ei ole üksnes raamatute laenutamiseks, vaid seal viiakse läbi ka üritusi. Raamatukogude iseloom ja funktsioonid on aja jooksul muutunud. Tegevust mõjutasid sõjad ja võimude vahetus.

Eesti Vabariigi esimesel perioodil olid raamatukogud rahvale teadmiste ja silmaringi laiendamiseks. Nõukogude võimu periood oli stagnatsiooni, ideoloogilise järelvalve, tsensuuri ja üha tugevneva venestamise ajajärk. Olulised muutused raamatukogude töös tulenesid ikkagi raamatukogudele esitatud ülesannetest. Kui Avalikkude raamatukogude seadus nägi Eestis avalike raamatukogude põhiülesandena “võimaldada kodanikkudele kirjanduse tarvitamine”, siis nõukogude raamatukogunduses seati esikohale ideoloogiline külg. Ideoloogilise külje kõrval vaadeldi raamatukogu ka kultuuri- ja infoasutusena.

Vastemõisas on tegutsenud Metsküla Haridusseltsi raamatukogu, Vastemõisa vallaraamatukogu Kildul ja Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogu. Vastemõisa piirkonna raamatukogudel oli tähtis roll kultuuritegevuses. Sellest tulenevalt olen oma diplomitöö teemaks valinud “Vastemõisa raamatukogude ajalugu”. Minu uurimustöö hõlmab perioodi 1910-1991, kus on vaatluse alla võetud Vastemõisa piirkonna kõik raamatukogud.

Lõputöö eesmärgiks on anda ülevaade Vastemõisa raamatukogude käekäigust piirkonna ja Eesti raamatukogude arengu kontekstis.

Lähtudes eesmärgist olen püstitanud järgmised ülesanded:

- Töötada läbi Vastemõisa raamatukogus ja Viljandi Maa-arhiivis olevad arhiivmaterjalid;
- Anda kokkuvõtte Vastemõisa raamatukogu arenemisest, tegevusest ja igapäevaelust;
- Ühiskonna muutuste mõjust raamatukogundusse üleüldiselt Eestis ja Vastemõisas.

Diplomitöö koosneb neljast osast. Esimene peatükk tutvustab Vastemõisa piirkonna eluolu ning selles asuvaid seltse, ühinguid ja organisatsioone. Annab põgusa ülevaate vallas toimunud kultuurilisest tegevusest. See peatükk on oluline seepärast, et mõista Vastemõisa ajaloolist

tausta. Antud peatüki koostamisel kasutasin allikatena Vastemõisa kohta ilmunud artikleid ning Vastemõisa kodu-uurijate käsikirju ja kroonikaid.

Teine peatükk keskendub Vastemõisa raamatukogude ajaloole. See osa annab ülevaate Vastemõisa vallas asunud raamatukogude arengust ja tegevusest. Raamatukogud asusid Metskülas, Kildul ja Vastemõisas. 1968. a. suleti raamatukogu Metskülas ja 1972. a. Kildul ning kogu piirkonda jäi teenindama Vastemõisa raamatukogu. Pikemalt ongi iseloomustatud Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogu (hiljem Vastemõisa rahvaraamatukogu) arengut alates selle asutamisest kuni aastani 1991. Kildu raamatukogu kohta on väga vähe materjale säilinud. Metsküla raamatukogu kohta on kodu-uurija Endel Rössleri poolt kirja pandud raamatukogumälestuste kogumik “Teatmematerjale Metsküla rahvaraamatukogu asutamisest ja tegevusest aastail 1908-1968”. Selles on rohkelt materjali raamatukogu jaoks korraldatud pidude kohta. Kogu peatüki koostamisel kasutasin kodu-uurijate käsikirju ning arhiivmaterjale Viljandi Maa-Arhiivist.

Töö kolmas osa annab ülevaate fondi ajaloost, selle arengust erinevatel ajaperioodidel ning laenutustest. Suurem osa peatükist käsitleb Vastemõisa raamatukogu fondi ja laenutusi. Väga vähe leidis materjali Metsküla raamatukogu fondi kohta. Töö põhineb Vastemõisa raamatukogus olevatel aruannetel.

Neljas peatükk kajastab Vastemõisa raamatukogus toimunud üritusi, mille alla kuuluvad kirjanduse propaganda, bibliograafilised ülevaated, kirjandusõhtud ja muud üritused. Arhiivmaterjalides on üritustest kirjutatud pealiskaudselt. Raamatukogus leiduvates kroonikates on mõne ürituse kohta kirjutatud pikemalt.

Diplomitöö koostamisel olen kasutanud lisaks arhiivmaterjalidele, käsikirjadele ja kroonikatele ka Kaljo-Olev Veskimäe raamatut “Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leivakappi ja ramatokappi”, Aili Umda “Suure-Jaani kihelkond” ning ajalehe artikleid.

Juhendamise eest uurimistöö tegemisel avaldan tänu oma juhendajale Ilmar Vaarole. Tänan ka Vastemõisa raamatukogu kauaaegset töötajat Heino Olevit.

1. VASTEMÕISA VALLA AJALUGU

Vastemõisa on rabade, jõgede ja suurte metsade vald. Asustatud on Vastemõisa juba ürgvanal ajal ja mainitud ordumõisana 1559. aastal. (Umda 1995, lk 31)

Aja jooksul Vastemõisa maad on läinud teistele valdadele. Ülemineku põhjuseks on olnud nende suur kaugus vallamajast, soode ja rabade taga, kust väljapääs kevadel ja sügisel raske. Vastemõisa omavalitsuse arengu alged ulatavad kogukonna-kohtu protokollide näol 1885. aastasse. (Sakalamaa... 1936, lk 135)

Vastemõisa vald on kuulunud Suure-Jaani kihelkonda Viljandimaal. Tema naabriteks oli loodes, põhjas ja kirdes Taevere vald, idas Viljandi vald, lõunas Raudna ja Kõpu vald ning läänes Pärnumaalt Vändra vald. Maa-alalt oli Vastemõisa kuni 1939. a. valdade reformini oma 209 km² Suure-Kõpu ja Vana-Põltsamaa järel suuruselt kolmas vald Viljandimaal. 1. aprill 1939. a. oli pöördepunktiks, mil muutusid valla piirid, pindala ja muu sellega kaasnev. Uutes piirides eksisteeris vald kuni 1950. aastani, mil kehtestati uued haldusvormid. 1954. aastal liideti Vastemõisaga Metsküla ja Ketu külanõukogud ja sellest ajast on Vastemõisa vald jäänud oma praegustesse piiridesse. (Umda 1995, lk 31)

Kuigi Aili Umda raamatus “Suure-Jaani kihelkond” on kirjas, et 1954. aastal liideti Vastemõisaga Metsküla ja Ketu külanõukogud, on teada, et juba 1939. aastal tuli Vastemõisa vallale lisa Metsküla näol.

Metsküla Suure-Kõpu vallast eraldamine ja Vastemõisa vallaga liitmise küsimuse algatasid Metsküla talupidajad juba 1935. aastal, põhjendades seda järgmiste asjaoludega:

- Metsküla asub valla keskusest Kõpust 10-14 km kaugusel ning seetõttu on vallamajas käimine tülikas.
- Vastemõisa vallamaja asub 4 km kaugusel. Metskülast Viljandisse sõidetakse läbi Vastemõisa, seega vallamajast mööda.

- Peale majanduslike sidemete on metkülalastel vastemõisalastega ammused kultuurilised sidemed. (Rössler 1980, lk 40)

Majanduslikest organisatsioonidest oli vallas üks vanimaid 1867. aastal asutatud Vastemõisa Kindlustusselts. Omapärane oli see, et liikmeteks võisid algusaastatel olla ainult talupojad, popsid liikmeks ei saanud – riigivõim kartis rahvuslikke ülestõuse. Õnnetuste korral maksti hüvitist natuuras. Hiljem need kitsendused kaotati ja selts töötas ühistegelaste kindlustusseltside põhikirja alusel. Seltsi tegevuspiirkond oli Vastemõisa, Taevere, Sürgavere, Viljandi ja Suure-Kõpu vallad. (Meiner 1933)

Eelpool nimetatud organisatsioonile oli Vastemõisa vallas veel hulgaliselt seltse ja ühinguid. Nendeks olid Vastemõisa Tarvitajate Ühisus, Kabila-Kobruvere Kontrollühing, Vastemõisa Piimaühisus, Kildu Piimatalituse Ühisus, Vastemõisa Turbaühing, Kildu Jahu- ja Puutööstus. Vastemõisa Piimaühisus alustas meiereihoone ehitamist. Kildu Jahu- ja Puutööstusel oli elektrijõujaam, mis andis valgustusvoolu ka Kildu Algkoolile. Vallas oli ka kaks tähtsamat erakauplust. Kildul asus Juuli Vingissaare universaalkauplus, kus oli saada kõike talurahvale vajalikku. Teine, Andres Utti poolt asutatud kauplus, kuulus hiljem Jüri Uttile, kes võttis agaralt osa seltsielust. (Sakalamaa... 1936, lk 137-138)

Mõnevõrra suurema ühiskondliku tähtsuse omandasid karskusseltsid. Asutatud sageli küll naiivse võitu karskustegelaste poolt, kes lootsid joomise vastu võidelda vaid kirjatähe ja üldsõnalise selgitustööga, vaevamata oma pead sealjuures alkoholismi sotsiaalse olemuse mõistmisega, andsid karskusseltsid ometi rahvale kooskäimise koha. Oma eesmärkide taotlemiseks võtsid karskusseltsid omaks laialdase kultuurialase programmi: nende juures tegutsesid laulukoorid, tehti näitemängu, esineti kõnedega, korraldati pidusid. Seega sarnanesid karskusseltsid sisuliselt võttes mängu- ja lauluseltsidega. (Veskimägi 2000, lk 199)

“Kuni 1893. aastani oli Vastemõisa seltskondlik elu üsna söödis. Vaimuelu püüdsid arendada pisut vaid kohalikud koolmeistrid, kes vahel külanoori kutsusid kokku koorilaule õppima. Muidu kuuldi koorilaulu ja muusikat peamiselt Suure-Jaanis ja Viljandis. Tullles neilt vaimuülendavatelt pidustustelt paistis oma kodukoha elu simmanite ja kõrtsikakelustega madalana. Siis tekkis Vastemõisa ärksamatel meestel mõte asutada Karskuse Selts, et selle kaudu võidelda joomapahede vastu.” (Johanson 1933)

Selts ristiti Suure-Jaani Karskuse Seltsiks. Rahvas suhtus seltsi asutamisesse vaenulikult. Seltskonnategelane Joosep Kapp pidas 1892. a. koosolekul avaliku kõne karskusseltside vastu. Isegi vallamajast kihutati karsklased minema. Kuid vastuseisule vaatamata peeti seltsi avamiskoosolek 13. jaanuaril 1893. aastal. Eesti iseseisvuse ajal registreeriti selts Vastemõisa Karskuse Seltsiks. (Johanson 1933)

Selle seltsi ühiskondlikust aktiivsusest annab märku osavõtmine kõigist karskuskongressidest. Oluline löök karskusseltsi tegevuses oli „lõbu pakkumine”. Isetegevus, millele ka hariv toime ja eesmärk omistati, jäi paratamatult seltsitegevuse üheks peamiseks osaks. Peod olid möödapääsmatud sissetulekuallikad, ilma sissetulekuta ei oleks selts suutnud end ära majandada. Sissetulekute eest osteti karskusalast ja muud harivat-õpetavat kirjandust, mida tasuta laiali jagati. Pidude organiseerimine aitas aktiveerida kunstilist isetegevust külas ja pakkus rahvale meelelahutust, samas arendas ka sõprussidemeid naabervaldadega.

1905. aasta oli nagu teiseks ärkamise ajaks. Vastemõisa valda tõi see ja ka järgnevad aastad uut elu ning liikumist. Ilmus noori tegelasi, kes tegutsedes karskusseltsis esitasid seda ideed, mis tahtis karskusseltsi muuta haridusseltsiks, kuna tunti vajadust laiema tegevuskavaga organisatsiooni järele. Übermuutmisega ei tulnud toime ning selle asemele loodi uus organisatsioon – Vastemõisa Noorsoo Selts. Esimene koosolek peeti 1909. a. kevadel. Laulu- ja muusikakoorid tulid karskusseltsist üle. (Johanson 1933)

“Vastemõisa Noorsoo Seltsi ülesandeks oli hariduse ja teaduse laialilaotamine, kõlbluse tõstmine ja karskuse edendamine.” (Vastemõisa... 1909, lk 1). Oma eesmärgi täitmiseks kohustus selts asutama raamatukogusid ja lugemistubasid, korraldama kursusi ja reise, pidama ettelugemisi, kõnesid, näitemängu-, kirjanduse- ja lõbuõhtuid. Tegevusringkond ei piirdunud ainult Vastemõisa vallaga, vaid ulatus üle Vastemõisa, Suure-Kõpu, Viljandi, Taevere ja Sürgavere valdade. (*Ibid*, lk 1)

Vabaharidussuhte taotlevateks organisatsioonideks olid lisaks Vastemõisa Karskuse Seltsile ja Vastemõisa Noorsoo Seltsile järgmised ühingud: Vastemõisa Kildu Vabatahtlik Tuletõrje Ühing, Vastemõisa Maanaiste Selts ja Vastemõisa Põllumeeste Selts.

Vastemõisa Kildu Vabatahtlik Tuletõrje Ühing töötas alguses Suure-Jaani ühingu haruseltsina. Tegevusalaks kujunes Kildust 5 km raadiusega piirkond, haarates sellega ka osa Taevere,

Sürgavere ja Suure-Kõpu valdadest. Ühingul oli viis käsipritsi ja muid tuletõrjevahendeid. (Sakalamaa... 1936, lk 136)

Vastemõisa Põllumeeste Selts loodi samal ajajärgul, kui üle kogu Eesti algas põllumeeste koondamine ühiseks pereks. Asutamise koosolek peeti 11. mail 1920. a. Põllumeeste kogu tegevus oli laialdane ja intensiivne. Tegeleti nii majanduslike kui ka poliitiliste ülesannetega. 1930-ndatel aastatel oli põllumeeste kogu suuremaid ja elujõulisemaid organisatsioone Vastemõisas. (Mein 1933)

Vastemõisa Maanaiste Seltsi asutamise ajendiks oli põllumeeste kogu poolt 1928. a. märtsis korraldatud majapidamiskursused. Seltsi oli koondatud üle poolesaja liikme, ümbruskonna talutütred emadega. Selts korraldas igal aastal mitmeid kursusi ja pidusid, käsitöönäitusi, pidas tähtpäevi jne. (Jhloss 1933)

Ajalooallikate põhjal ei selgu, kas eelpool kirjeldatud seltsidel (v.a Noorsoo Seltsil) oli oma raamatukogu või mõningane seos vallas olevate raamatukogudega. Kuid teada on, et Lemmakõnnu Põllumajanduse Klubi juurde loodi raamatukogu. See klubi asutati 1931. aastal ja tegeles intensiivselt maatulundusalal. Liikmeteks olid Lemmakõnnu küla noorem generatsioon. Mis raamatukogust hiljem sai, ei ole teada. (Lemmakõnnu... 1933)

Vastemõisa valla hariduselu on alguse saanud 18. saj. lõpul, kui kooliseadus nõudis, et Vastemõisa tuleb asutada 3 kooli. Koolid tuli ehitada Kabila, Epra ja Põhjala küladesse. Kool Kabilasse asutati 1798. aastal. Esialgu asus kool saunas, 1816. aastal ehitati esimene koolimaja hoone. Kabila vallakool on üle elanud mitu muudatust. 1903. aastal muudeti vallakool ümber 2-kl. Ministeriumi Kooliks. Et õpilaste arv jõudsalt kasvas, jäid ruumid Kabila koolimajas kitsaks. Kooli uueks asukohaks valiti Kildu. Kui 1909. aastal ministeriumikool Kabilast Kildule kolis, jäi Kabilasse esialgu vallakool. 1923. aastal suleti Kabila kool ja ühendati Kildu algkooliga. (Raabe 1933)

1940-ndate aastate algul oli Eesti võõrvõimude all. Nõukogude võimu ajal saadeti laiali seni edukalt tegutsenud seltsid, mis kandsid ka valla kultuuriliste ja meelelahutuslike ürituste põhiraskust. Seltsiks, mis jäi edasi tegutsema ja millele osutati toetust, oli Vastemõisa Valla Vabatahtlik Tuletõrje Selts. Selts jätkas tööd tuletõrjealase väljaõppe alal ning tulekustutusvahendite hooldamist, korraldas ka peoõhtuid. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

1941. aastal vallutasid Saksa väed Eestimaa ning üks võõrvõim asendus teisega. Hakkas kehtima Saksa sõjaväevõim, mis oli alguses küllaltki karm, tuues kaasa kitsendusi majandus- ja kultuurielus. Talupidajatelt nõuti teravilja ja loomade andmist sõjaväe varustamiseks. Keelustatud oli kohapealsete seltside ja organisatsioonide tegevus. Oli keelatud korraldada peo- ja tantsuõhtuid.

1942. aastal olid Vastemõisa vallast maakonna avalike raamatukogude võrgus 3 raamatukogu: Vastemõisa Noorsoo Seltsi, Vastemõisa valla (raamatukogu asukoht Kildul) ja Metsküla Haridusseltsi Avalik Raamatukogu. (Viljandi Maakoolivalitsuse ära kiri)

Peale Nõukogude võimu kehtestamist 1944. a. sügisel alustas tegevust kohaliku riigivõimu organina Vastemõisa Valla Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee. Kultuurilise teenindamise eesmärgil organiseeriti Metsküla, Kasari ja Kildu rahvamajad ning lisaks järgmised asutused: Vastemõisa Piimaühistu ja Masinaühistu, Vastemõisa Võitööstus, Kildu Jahuveski, Vastemõisa haigla ambulatoorium, Vastemõisa Metskond. 1945. a moodustati kolm kohalikku nõukogu Ketu, Metsküla ja Vastemõisa külanõukogud. (ViljMA f 127, n 1, lk 2)

Alates 1944. aastast peatati seltside tegevus. Endiste seltside baasil loodi rahvamajad, millede juures hakkasid tegutsema ringid.

Külanõukogudel oli kohustuseks aidata valla ja rajooni täitevkomitee poolt etteantud ülesandeid koheselt ellu viia. Külanõukogu lahendas oma territooriumil seadusega antud õiguste piires kõiki kohaliku tähtsusega küsimusi, mis tulenesid üldriiklikest ja kohaliku elanikkonna huvidest. Kuni 1954. aastani kuulusid Vastemõisa Külanõukogu koosseisu Järavere, Kobruvere, Sandra ja Vastemõisa küla. Alates 1954. aastast kuulusid Vastemõisa Külanõukogu koosseisu Ilbaku, Ivaski, Järavere, Juurika, Kildu, Kobruvere, Lemmakõnnu, Metsküla, Männiku, Paelama, Sandra, Vastemõisa ja Ärna küla. (ViljMA f 371, n 1, lk 2)

Vastavalt Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi 4. mai 1945. a. ja Eesti NSV Ülemnõukogu 13. septembrist 1945. a. seadlusele moodustati Viljandimaal, Vastemõisa vallas Vastemõisa Küla TSN Täitevkomitee. Tulenevalt NSV Liidu konstitutsioonist ja NLKP Keskkomitee 1977. aasta oktoobripleenumi otsustest jätkab Vastemõisa Küla RSN Täitevkomitee. Pärast Eesti Vabariigi

Ülemnõukogu Presiidiumi 19. detsembri 1991. a. seadluse jõustumist lõpetab Vastemõisa Küla RSN Täitevkomitee oma tegevuse. (ViljMA f 371, n 1, lk 4)

Vastemõisa oli külanõukogu Viljandi rajooni lääneosas pindalaga 262 km², millel 1976. aastal elas 1221 elanikku. Üle 35 % külanõukogu alast kuulus „Kalju” kolhoosile, kuna ülejäänud osa territooriumist oli riigimetsaala. Asutustest olid mainitavad Vastemõisa ambulatoorium ja raamatukogu, Kildu 8-klassiline Kool. Kaitse all on Johann Kõleri sünni- ja kodupaik Kõõbral ja Lubjassaarel. Asulad: Ilbaku, Ivaski, Järavere, Ketu, Kobruvere, Lemmakõnnu, Liiduvere, Metsküla, Sandra ja Vastemõisa külad. (ENE 1976 sub Vastemõisa)

„Kalju” kolhoos paiknes Suure-Jaanist lõuna pool. Majandi keskus oli Vastemõisa asulas. Viimaste aastate piirides olev „Kalju” kolhoos moodustati 1971. a. V. Kingissepa nimelise ja „Kalju” kolhoosi ühinemisel. Endistest kolhoosidest sai pärast liitumist kaks osakonda – Kildu ja Vastemõisa. (Umda 1995, lk 46)

2. VASTEMÕISA VALLA RAAMATUKOGUDE ASUTAMINE, ARENG JA TEGEVUS

2.1. Vastemõisa raamatukogu 1910-1970

2.1.1. Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogu asutamine

Vastemõisa Noorsoo Seltsi asutamiskoosolek toimus 1909. aasta kevadel. Seltsi asutajateks ja juhtideks olid kooliõpetaja Madis Raabe, Peeter Adamson jt, kes püüdsid ja tegelikult saavutasidki seltsis haridusliku töö läbiviimist. Seltsis harrastati laulu ja näitemängu ning organiseeriti loenguid. 1910. aastal loodi seltsi juurde raamatukogu, kus oli 1933. aastal umbes 1000 raamatut. (Johanson 1933)

Seltsi tegevuseks ja raamatukogu jaoks oli vaja ruume. Selleks kohandati endise mõisa magasiait, kus toimusid peoõhtud ja loengud. Hiljem süttis maja teadmata põhjustel ja hävis täielikult. Seltsil õnnestus saada oma kasutusse Kasari koolimaja ruumid ja kasutada neid rahvamajana. Kasari jäi tihedamalt asustatud keskusest eemale, seepärast muutus seltsiliikmetel kogunemistel ja ringidest osavõtmine tülikaks. Rahvamaja jäi peamiselt peoõhtute korraldamise kohaks. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Kohalik edukas kaupmees ja talupidaja Jüri Utt võimaldas oma elumaja avarat majandusruumi kasutada laulukoori harjutusteks ja raamatukogu paigutamiseks. Jüri Utt tuli Vastemõisa 1902. aastal oma onu Andres Utti juurde kauplusesse appi. 1922. a. andis onu kaupluse Jürile. Peale kaupmeheameti on Jüri Utt võtnud innukalt osa seltskondlikult tööst, olles noorsooseltsi asutajaid ja tegelasi selle algul ning muusikakooris, samuti näitleja ja näitejuht. (Sakalamaa... 1936, lk 138)

Jüri Utti juures laenutas raamatuid pererahvas. Raamatuid sai valida papist tahvlitele kleebitud nimekirjade abil. Selles ruumis korraldati ka tantsukursusi ja näidati valguspilte.

Vastemõisa Noorsoo Seltsi kodukorras oli muuhulgas välja toodud raamatukogu hoidja kohustused. Nendeks on:

- Peab kogus olevate raamatute üle tarvilikke nimekirjasid, mida ta igale soovijale ette näitab.
- Võtab lugemise eest maksud vastu ja toimetab üks kord kuus sissetulekud kassapidaja kätte.
- Temal on raamatu eest õigus kautsjoni sisse võtta.
- Peab lugeda antud raamatute üle tarvilikke nimekirjasid. (Vastemõisa... 1911, lk 7)

Toon võrdluseks Luunja Rahvaraamatukogu Seltsi kodukorra bibliotekari kohustused:

- Raamatukogus olevaid raamatuid soovijatele lugemiseks välja anda ja läbiloetud raamatud vastu võtta.
- Raamatute kataloogide pidamine ja raamatukogus korra järele valvamine.
- Sellejärele vaatamine, et kogus ainult need raamatud aset leiavad ja lugemiseks väljaantud saavad, mis Seltsi eestseisuse poolt kogusse on muretsetud.
- Võtab raamatu lugejatelt maksu ja kautsjoni raamatu eest vastu. (Veskimägi 2000, lk 260)

Eelnevalt toodud Vastemõisa ja Luunja raamatukoguhoidja kohustused maksude ning raamatute nimekirjade või kataloogide osas olid üsna sarnased.

2.1.2. Vastemõisa raamatukogu Eesti Vabariigi ajal (1918-1940)

Esimene maailmasõda ja sellele järgnenud Eesti Vabadussõda tõi kaasa majanduslikke raskusi ja inimkaotusi, mis avaldasid pidurdavat mõju ka kultuuritööle. Raamatukogu aga säilis ja tegutses edasi Jüri Utti perekonna hoole all. Hiljem viidi raamatukogu naabruses asuva Johan Endersi (eestindatult Rajaväli) majja (lisa 1). Samas majas asus ka Vastemõisa Tarvitajate Ühisuse kauplus, ärijuhiks Johan Rajaväli. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Millal raamatukogu üle viidi, ei ole teada. Üleviimise põhjuseks võib oletada, et selts pidas Johan Rajavälja korterit sobivamaks Jüri Utti majandusruumist. Ka oli Rajavälja maja sõbralikult avatud ühiskondlikele organisatsioonidele, näiteks oli kokkutulekute kohaks Vastemõisa Maanaiste Seltsile.

1936. aastal asus Johan Rajaväli oma maja ulatuslikult ümber ehitama. Maja pidi tulema kahekorruseline, avarate äri- ja eluruumidega. Üks ruum oli ettenähtud raamatukogu jaoks. Raamatukogule oli uue ruumi saamine suur võit. Ruum oli parajalt avar. Selles oli kolm

raamatukappi, kirjutuslaud ja toolid külastajate jaoks. Ruumi pääses hoone esiküljelt eraldi uksest, mis oli hoopis mugavam kui enne, peretubadest läbi käies. Ruum oli nägusalt kujundatud ja mugav, igati sobiv raamatukogule. (*Ibid*)

Raamatukogu tegevuses toimus teinegi muutus - selts võttis tööle raamatukoguhoidjaks kirjanduslike huvidega noormehe August Hallase Kildult (lisa 2). Raamatukogu pidi olema avatud igal pühapäeval kella 10-15. (*Ibid*)

Raamatukogust sel perioodil meenutab tookordne raamatukogu kasutaja, hiljem raamatukoguhoidjana töötanud Heino Olev: “1937. aasta paiku, kui Johan Rajavälja maja ümberehitamine oli lõppenud ja maja kasutusele võeti, levis teade, et ühes uues toas asub raamatukogu ja raamatuid laenutab August Hallas. Tekkis huvi tutvuda raamatukoguga. Seni olin olnud lugeja ainult kooliraamatukogus. Ruum oli nägusa väljanägemisega, kus asusid korralikud raamatukapid ja muu vajalik inventar. Raamatukoguhoidjana oli tööl August Hallas, kes mulle meelsasti raamatuid soovitas. Mäletan, et esimene raamat, mis ma laenutasin, oli Fr. Tuglase “Teekond Põhja Aafrikasse”.

Raamatukoguhoidjana töötanud August Hallas oli hea kirjandusetundja ja nõuandja lugejaile. Ta katsetas ka ise kirjandusliku loominguga, kirjutades taluelu käsitleva näidendi “Tulilill” (hiljem trükituna pealkiri “Uus programm: näidend 3 vaatuses”). Näidendit mängiti edukalt kohalikus rahvamajas ja ka kaugemal.

Raamatud asetsesid selleks otstarbeks valmistatud raamatukappides, kus riiulite kõrgus oli reguleeritav. Raamatud olid paigutatud liikide järgi, liigi piires aga inventarinumbrate järgi. Kõige rohkem oli ilukirjandust, mis kuulus tollal 0-liiki. Andmed raamatu autori, pealkirja ja inventarinumbriga olid kantud suureformaadilistesse inventariraamatutesse, milledest lugejad raamatuid valisid. Kapist ise raamatuid valida ei olnud lubatud. (*Ibid*)

Raamatute laenutuste arvestust peeti kahel kaardil. Igal raamatul oli kaart, mis sisaldas andmeid raamatu kohta ja millele märgiti laenutaja nimi ja tagastamise tähtaeg. Raamatu laenutamise puhul märgiti kaardile vastavad andmed ja paigutati ühte kasti; teise kasti asetati kaart, millele oli märgitud lugeja nimi ja andmed laenutatud raamatu kohta. (*Ibid*) Võrdluseks eelnevale toon ühe raamatukogu lugeja meenutused Tallinna III haruraamatukogust. Kasutusel oli Newarki kahe kaardi süsteem. Igal lugejal oli kaart, millel olid lugeja nimi ja number. Lugejakaardile löödi nii

mitu tagastamiskuupäeva, kui oli raamatuid võetud. Lugejakaart seisis kojuvõetud raamatu vahel. Igal raamatul oli oma kaart, sellel olid kirjas autor, pealkiri ja kohaviit. Raamatukaardile kirjutati raamatu võtnud lugeja number ja löödi tagastamiskuupäev. (Veskimägi 2000, lk 360)

1940. aastal möödus 30 aastat Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogu asutamisest. Selts oli võrdväärne teiste seltside hulgas ja edendas tublisti kultuurhariduslikku tööd, olles koorilaulu, muusika ja näitekunsti viljelemisel esirinnas. Juubeli tähistamist ei toimunud, sest rahvusvaheline olukord oli halvenenud, valitses ärevus ja rõhus teadmatus tuleviku suhtes.

2.1.3. Vastemõisa raamatukogu aastatel 1940-1970

1940. aastal oli suur pööre Eesti ajaloos. Suveräänse riigi normaalne arengutee katkes ning Eestis kehtestati nõukogude võim. Riigipöörde järel häälestati kõik eluvaldkonnad sotsialistlikule lainele, olulised muutused toimusid ka eestlaste kultuurielus, mis vormiti nõukoguliku mudeli järgi. Peatähtsaks tõusis kultuuri ideoloogiline külg. (Möldre 2005, lk 21)

Kultuuriasutusi hakati kasutama hoopis teiseks otstarbeks. Nii muudeti Kasari rahvamaja aidaks talunikelt nõutava vilja paigutamiseks. Samuti läks sõjaväe kasutusse raamatukogu ruum, kuhu majutati sõjaväe loomaarst, kes hakkas ravima taludesse paigutatud vigastatud ja haigeid sõjaväe hobuseid. Kildu kooli ruume kasutati suvel koolivaheajal sõdurite majutamiseks. Tuleb märkida seda, et ükski sõjaväe kasutuses olev hoone ega inventar lõhutud ega rikutud ei saanud. Ka raamatukogufond ja inventar säilis täielikult. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

1942. aasta märtsikuul saabus Vastemõisa vallavalitsusele Viljandi Maakoolivalitsuse kiri, milles teatati, et Viljandi Maavalitsuse otsusega 5. märtsist 1942. a. on Vastemõisa Noorsoo Seltsi Raamatukogu arvatud avalike raamatukogude võrku ja et juhatajaks on määratud Johan Rajaväli. (Viljandi Maakoolivalitsuse ärakiri)

Kujunes olukord, kus raamatukogu tegutses seltsi raamatukoguna, aga seltsil veel tegutseda ei olnud lubatud. Loa saamiseks pöördusid seltsi omaaegsed tegelased Madis Raabe, Johan Rajaväli jt. 27. juulil 1943. aastal Pärnu-Viljandi Abiprefekti poole tegevusloa saamiseks. (Vastemõisa Noorsoo Seltsi avaldus). Eesti Omavalitsuse Sisedirektori otsusega 7. septembrist 1943. a. anti seltsile tegevusloa. Sõjaajast tingituna seltsi tegevus oli vähene, abi ja tähelepanu

raamatukogule puudus. Raamatukogu tegevus jätkus tänu Johan Rajaväljale ja abiks oli August Hallas, kes ühiskondlikus korras aitas laenutada raamatuid ja tegi raamatukogu tehnilist tööd. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

August Hallas langes Tartu kaitselahingutes. Vastemõisa kaotas tema isikus ühe tunnustatuima kultuuritegelase, kellel oli suuri teeneid raamatukogunduse edendamisel Vastemõisas. Vastemõisas otsesest lahingutegevust ei olnud ja piirkond pääses sõjapurustustest. 1944. aastal võõrväed Vastemõisas vahetusid.

1944. aastal kehtestati taas nõukogude kord. Üleminek uuele riiklikule korraldusele tõi kaasa muudatusi ja uusi probleeme. Nõukogude valitsus oli juba aegsasti ettevalmistanud kaadrit haldus- ja majandusaparaadis töötamiseks. Vastemõisas hakkas kohaliku omavalitsusorganina tööle Vastemõisa Valla Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee.

Kõrvuti majandusküsimustega hakati ka kultuuritööd korraldama uutel alustel. Kui varem tegelesid kultuuritööga seltsid, siis nüüd peatati seltside tegevus (v.a Tuletõrjeühingud) ning seltside hooned ja vara anti üle loodavatele kultuuriasutustele. Vastemõisas oli välja kujunenud kolm keskust: Metsküla, Vastemõisa ja Kildu.

Ümberkorraldus toimus ka kaubanduses. Endise ühiskaupluse baasil moodustati Vastemõisa Tarbijate Kooperatiiv, mis vajab juurde ruume ning taotles selles hoones paikneva raamatukogu mujale paigutamist. Raamatukogule leiti ruumid Jüri Uttile kuuluvas majas ning see paigutati selles majas oleva velskripunkti ooteruumi, kus seda hooldas mõnda aega velskripunkti juhataja abikaasa Helga Karu. Ruum oli kitsas ega sobinud raamatukogu tööks. Raamatukogu taotles omale kõrvaltoas asuvat endist kaupluse ruumi ning see taotlus rahuldati (ViljMA f 127, n 1, s-ü 3, lk 4)

Raamatukogu juhatajaks võeti Narvast evakueeritud Jaan Teder. Siinkohal tuleb märkida seda, et raamatukogudes leidsid tööd veel teisedki Narvast pärit sõjapõgenikud (Johannes Lippo, Boris Keller Vastemõisas, Artur Idla Metskülas, Leida Jostmann Kildul). Raamatute soovitamiseks olid kasutusel endised nimestikud, lugejate käes olevate raamatute arvestamiseks oli kasutusel raamat, kus igale lugejale oli eraldatud lehekülg. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Juhataja J. Teder püüdis uuel töökohal teha korralikult tööd. Raamatud, mis ilmusid, olid suuremas osas köitmata või pehmes köites. J. Teder algatas väärtkirjanduse köitmist noorte abiga, kes selle oskuse omandasid Kildu koolis. (*Ibid*)

1947. aasta esimesel poolaastal jätkus tegevus J. Tedre juhtimisel. Kui ta aga leidis hiljem omale erialast tööd, lahkus ta raamatukogu juhataja kohalt ja tema asemele saabus Johannes Lippo (ViljMA f 127, n 1, s-ü 3, lk 59).

1948. aastal oli välja kujunenud raamatukogude metoodiline juhtimine vabariigi ja maakonna vastavate osakondade poolt, anti välja juhendeid ja korraldati seminare. Uuel raamatukogu juhatajal tuli vastavalt juhendile asuda raamatute ümberliigitamisele uue kümnendliigituse tabelite järgi ja raamatute sissekandmist uude inventariraamatusse. Kuigi raamatud olid ka varem liigitatud kümnendliigituse järgi, oli uus tabel mitmeti erinev ja kogu raamatufond tuli läbi vaadata ning teha vastavad parandused raamatusse. Kui enne oli iga liigi kohta eraldi inventariraamat, siis hiljem tulid kõik raamatud kanda ühte inventariraamatusse ja iga raamat sai uue inventarinumbri. Raamatkataloogidelt mindi üle kaartkataloogidele. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Johannes Lippo töötas muudatuste sisse viimisega hoolsasti ja jõudis niikaugemale, et sai alustada raamatute laenutamist. Siis aga Johannes Lippole pakuti uut töökohta ning ta lahkus raamatukogu juhataja kohalt. Tema järglaseks sai Boris Keller. Raamatukogu juhataja põhitööle lisandus mitmesuguseid kohustusi: seinalehe toimetamine, loengute korraldamine, külvide- ja loomade loendusest osavõtmine. B. Keller pidas nõutavat tööd paljaks ja lahkus. (*Ibid*)

1. oktoobril 1949. a. sai raamatukogu juhatajaks Heino Olev. Oli kehtestatud kord, et uued raamatukogudesse tööle asujad peavad läbi tegema kahenädalase praktika maakonna keskraamatukogus. Heino Olev meenutab praktikast järgmist: “Töö raamatukogus tundus mulle kõrvalt nähtuna lihtne ja kerge, olles aga praktilisel Viljandi Keskraamatukogus, kogesin, et see töö on hoopis keerulisem ja raskem. Tuli õppida selgeks raamatute liigitamise ja kataloogimise reeglid ning nende praktilist kasutamist; tööplaanide, aruannete ja teiste vajalike dokumentide koostamist. Tänu suurte kogemustega ja heatahtlike raamatukogu töötajate juhendamisele, sain esialgsed teadmised kätte. Tuli osa võtta ka raamatute laenutamisest laenutusosakonnas. Koos juhendajatega raamatuid laenutades nägin, kui püüdlikult ja heatahtlikult aidatakse lugejale leida sobiv raamat ja kui head kirjanduse tundmist see nõuab.” (*Ibid*)

1950. aastaks oli Vastemõisas lõpule viidud üleminek talumajapidamistelt kollektiivmajapidamistele - kolhoosidele. Talurahvas elas raskelt üle oma majapidamisest loobumist. Esialgu olid kolhoosid väikesed. Töökorraldus kolhoosis oli võõras.

Raamatukogus läks töö päris hästi. Raamatukogu kasutamine ei olnud vähenenud. Lisandus uusi, otseselt raamatukogutööga mitteseotud ülesandeid. Raamatukogujuhatajal tuli osa võtta juhtkonna poolt korraldatud nõupidamistest, kus anti ülesandeid kolhoosi abistamiseks. Korraldused olid kohustuslikud.

1950. a. sügisel sai raamatukogu elektrivalgustuse. See muutis raamatukogu töötingimused paremaks. Nüüd sai raamatukogus õhtuti töötada ja oli koht, kuhu kokku tulla.

Toimusid muudatused vabariigi administratiivses jaotuses, likvideeriti maakonnad ja vallad, moodustati rajoonid. Vastemõisa külanõukogu, sellega ka Vastemõisa raamatukogu läks 1. septembrist 1950. a. Suure-Jaani rajooni alluvusse (ViljMA f 371, n 1, lk 2).

Raamatukogudele soovitati asutada rändraamatukogusid kaugemate külade elanike teenindamiseks. Vastemõisa raamatukogu tööpiirkonnas oli üheks kaugemaks (30 km) metsade ja heinamaade keskel asuv Sandra küla, seal asus ka väike algkool, kus õpilasi kümne ringis. Raamatukogu sai kokkuleppele Sandra algkooli juhataja Linda Hundiga, kes oli nõus rändraamatukogu oma vastutusele võtma ja raamatuid laenutama. Kohalikud elanikud ja metsatöölised said raamatuid lugemiseks võtta elukoha lähedalt. Rändraamatukogus leidis ka lastekirjandust, see võimaldas õpilastele täiendavat raamatuvalikut. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

1956. aastal võeti ülesandeks likvideerida mahajäämus raamatukogu tehnilises töös, seda eriti kataloogide osas. Aasta lõpuks jõuti lõpule alfabeetilise kataloogi koostamisega. Nüüd oli raamatukogus kasutusel kogu raamatufondi kajastav süstemaatiline ja alfabeetiline kataloog. Teadmisi sai täiendada rajooniraamatukogus toimuvatel seminaridel. Seminare korraldati ka külaraamatukogudes. 1957. aastal toimus rajooni raamatukogude töötajate seminar Vastemõisa raamatukogus. (*Ibid*)

Vastavalt Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusele 24. jaanuarist 1959. a. Eesti NSV rajoonide reorganiseerimisest, likvideeriti Suure-Jaani rajoon. Sellega läksid tagasi Viljandi rajooni alluvusse ka likvideeritud Suure-Jaani rajooni kuulunud raamatukogud. (*Ibid*)

1964. aastast hakkas raamatukogu saama Riikliku Raamatupalati bibliograafide poolt koostatud trükikaarte, millel toodi andmed ajakirjades ja ajalehtedes ilmunud tähtsamate artiklite retsensioonide kohta. Rajooniajalehes ilmunud kohaliku piirkonna majandus- ja kultuurielu käsitlevate artiklite bibliografeerimine jäi kohaliku raamatukogu ülesandeks. Raamatukogu moodustas saadud kaartidest artiklite ja retsensioonide kartoteegi. Kartoteek hõlbustas lugejaile vajaliku artikli leidmist. 1966. aastal hakati looma Vastemõisa piirkonna majandus- ja kultuurielu käsitlevate artiklite kohta koduloo kartoteeki. (*Ibid*)

1967. a. hakati liigitama lastekirjandust uue juhendi järgi. Eraldati 1.-8. klassile määratud kirjandus üldisest fondist ja liigitati vanuseastmete järgi. Koostati lastekirjanduse süstemaatiline kataloog. (*Ibid*)

2.2. Metsküla ja Kildu raamatukogud

2.2.1. Metsküla raamatukogu aastatel 1908-1968

Metsküla oli 1930-ndatel aastatel suur küla. 1935. aastal oli Viljandi Ajutise Maavalitsuse ja Metsküla Haridusseltsi andmetel külas 82 majapidamist 365 elanikuga. Kuni nõukogude võimu kehtestamiseni Eestis on Metskülas tegutsenud mitmed seltsid, organisatsioonid ja ühingud: Metsküla Rahvaraamatukogu Selts (1913-1921), Metsküla Haridusselts (1921-1940), Metsküla Vabatahtlik Tuletõrje Ühing (1932-1937), Metsküla Põllumeeste Kogu (1921-1940). Kooli on Metsküla taludes peetud alates 18. sajandi lõpust. 1939. aasta lõpuks valmis avara saali, näitelava ja kõrvalruumidega rahvamaja, mis loodi oma jõudude ja vahenditega. (Rössler 1987, lk 8)

Metsküla rahvaraamatukogu asutamise mõtte algataja ja selle idee esimene elluviija oli kooliõpetaja Märt Evert. Lisaks sellele pani ta aluse pidude korraldamise traditsioonile Metskülas. Rahvaraamatukogu asutamise jaoks oli vaja algkapitali ja selleks korraldati 1907. a. suvel esimene pidu. Metsküla Rahvaraamatukogu heaks korraldatud pidude aruannete põhjal

saab öelda, et peole müüdi 244 piletit. Lisaks pileti ostnud külastajatele võtsid peost osa esinejad (laulukoori liikmed, näitlejad, etlejad). Eeskava koosnes laulmisest Metsküla segakoori poolt, ilulugemistest, laste- ja näitemängust. Sealsamas peeti kõne rahvaraamatukogu loomise tähtsuse kohta. Peo puhastulu, milleks oli 57 rubla ja 26 kopikat, läks Metsküla raamatukogu asutamiseks. (*Ibid*, lk 13-14)

Märt Evert pidi 1907. aasta sügisel loobuma algkoolijuhataja kohast ning Metskülast lahkuma, sest teda peeti koolide inspektori poolt liialt edu- ja vabameelseks. Everti poolt püstitatud eesmärkide elluviimist otsustas jätkata Metsküla algkooli õpetaja Hans Sarap. Järgmine pidu Metskülasse asutatava raamatukogu heaks toimus 1. juunil 1908. a. Metsküla algkooli uue juhataja ja ainukese õpetaja Hans Sarapi organiseerimisel. Sellelt peolt saadi puhastulu 51 rubla ja 71 kopikat. Aruandes on kulude hulgas võimuorganitele saadetud palvekirja tempelmark väärtuses 45 kopikat. Selle põhjal saab järeldada, et oli hakatud taotlema raamatukogu asutamise luba. (*Ibid*, lk 16)

Palvekirjale saabus Riia Õpetajate Ringkonna Rahvakoolide Direktsiooni Viljandi rajooni rahvakoolide inspektorilt vastuskiri, kus teatati, et vastavalt Liivimaa kubermangu rahvakoolide direktori määrusele 30. märtsist 1908. a. § 3 on lubatud Metsküla kooli juurde asutada rahvaraamatukogu. (Eesti... 1985, lk. 75) Ühtlasi paluti nimetatud küsimus kohaliku vallavalitsusega kooskõlastada ja iga aasta detsembris esitada aruanne Viljandi rajooni rahvakoolide inspektorile rahvaraamatukogu tegevuse kohta. (Rössler 1987, lk 16)

Rahvaraamatukogu asutamise luba ja kahe peo puhastulu lubas Hans Sarapil asuda raamatukogule raamatuid soetama. Esimene ost tehti Tallinnas asunud G. Pihlaka raamatukauplusest 19. augustil 1908. a. 43 rubla väärtuses. (*Ibid*, lk 16)

Metsküla raamatukogu oli avatud lugejatele alates 15. novembrist 1908. a. Raamatuid osteti erinevatest raamatukauplustest (A. Tõllasepa raamatukauplus, H. Leokese raamatuäri). Metskülal Leppoja talus oli 16. märtsil 1909. aastal oksjon ning sealt osteti raamatukogule perioodikat ja mõned raamatud. Nende eest maksti kokku 6 rubla ja 60 kopikat. Selle ostuga selgus tõsiasi, et enne avaliku rahvaraamatukogu asutamist oli ühes Metsküla talus väike isiklik raamatukogu. (*Ibid*, lk 20)

Pidude korraldamine aitas aktiveerida külaelanikkonna kunstilise isetegevuse viljelemist. Peod pakkusid rahvale meelelahutust ja kooskäimise võimalusi ning arendas sõprussidemeid naabervaldade elanikega.

Metsküla raamatukogu asutamiseks läbiviidud üritused ja raamatukogu agar kasutamine elanikkonna poolt löid eeldused esimese organisatsiooni asutamiseks Metskülla. Selleks sai Metsküla Rahvaraamatukogu Selts, mille põhikiri kinnitati Liivimaa kuberneriga 26. augustil 1913. aastal. (Eesti... 1985, lk 75) Selle seltsi tegevus oli tähtsaks etapiks Metsküla kultuuriloos – see oli esimene katse külaelanikkonda kindlate kultuurhariduslike eesmärkide nimel organiseerida. Selts tegutses 1921. aastani.

Raamatukoguseltsid asutati raamatukogu toetamiseks ja ülalpidamiseks. Sisuliselt ei erinenud need haridusseltsidest. Et hankida raamatukogu jaoks raha, korraldati pidusid, esineti näitemängudega jne. Nende juures töötasid laulukoorid, näiteringid ja ka kursused. Mõnes raamatukoguseltsis kujunes muu töö nii ulatuslikuks, et raamatukogu kippus kahe silma vahele jääma. (Veskimägi 2000, lk 233)

Et Metsküla Rahvaraamatukogu Seltsi tegevus põhikirjas määratletud eesmärged ületas, siis leiti, et on vaja uue organisatsiooni asutamist taotlema. 1921. aastal loodi Metsküla Haridusselts. Selts tegeles järgmiste küsimustega:

- Külaelanike silmaringi laiendamine (seltsi raamatukogu kaudu).
- Kunstilise isetegevuse viljelemine.
- Pidude, maskeraadide, aktuste, tantsu- ja kirjandusõhtute korraldamine.
- Sporditegevuse organiseerimine.
- Postiolude parandamise korraldamine.
- Lahendust vajavate probleemide tõstatamine valitsusorganite ees.
- Koostöö organiseerimine naaberseltsidega. (Rössler 1987, lk 32)

Koos uue seltsi loomisega kuulus raamatukogu Metsküla Haridusseltsile. Metsküla Haridusselts tegi raamatukogu puudutavates küsimustes järgmisi otsuseid: saanud 2. augustil 1925. a. teadaande Viljandi Maakonna valitsuselt raamatukogu võrku võtmise üle jõuti otsusele Metsküla Haridusseltsi raamatukogu võrgu alla mitte anda. Juhatus arvas, et selts on ise võimeline oma raamatukogu ülal pidama. (Rössler 1987, lk 35) Haridusministeeriumi arvates (1926. a.) võis

avalike raamatukogude võrku mittekuuluvaid rahvaraamatukogusid olla 250-300. Seltsitüübi alusel seisab kõige rohkem väljaspool avalikke haridusseltside raamatukogud. (Veskimägi 2000, lk 366-367) 20. augustil 1939. a. tutvunud Vastemõisa vallavalitsuse kirjaga valla raamatukogude võrgu korraldamisest ja Metsküla Haridusseltsi võrku võtmisest oldi sellega nõus. (Rössler 1987, lk 35)

Raamatukogu oli küll seltsi oma, ent kättesaadav kõigile. Kui liikmed said kirjandust tavaliselt maksuta, siis muud lugejad maksid aastamaksu, mis võrdus umbkaudu seltsi liikmemaksuga. (Veskimägi 2000, lk 261). Sarnaselt toimiti ka Metskülas, kus Haridusselts 1925. aastal võttis vastu otsuse seltsi mitteliikmetelt võtta raamatu kasutamise eest 25 marka aastas, mis võrdus aasta liikmemaksuga. Seltsi liikmetele oli raamatukogu kasutamine tasuta. (Rössler 1987, lk 37)

1940. aasta tõi külaellu suuri muutusi ka Metskülas. Edukalt tegutsenud Metsküla Haridusselts pidi uue valitsuse korraldusel oma tegevuse lõpetama. Kultuurharidusliku tegevuse edasiseks organiseerimiseks asutati Metsküla Rahvamaja. See kujutas endast organisatsiooni, mida juhtis riigilt palka saav rahvamaja juhataja koos tema poolt organiseeritud rahvamaja nõukoguga.

1941. a. Metsküla Haridusseltsi raamatukogu läks riikliku raamatukogude võrgu alla. Ametisse määrati koosseisuline raamatukogujuhataja, kelleks sai Metsküla Algekooli juhataja Hilda Audru kohakaasluse alusel. (*Ibid*, lk 53)

Kauaaegne Vastemõisa raamatukogu juhataja Heino Olev meenutab: “1955. aastal määrati Metsküla raamatukogu juhatajaks Ellen Bäärs, kes omas pedagoogilist keskkaridust. Tema töö Metskülas kestis üle 11 aasta ja seda perioodi saab lugeda viljakaks raamatukogu töös kogu sõjajärgset perioodi arvestades. Ta viis tehnilise töö vajalikule tasemele, korrastas süstemaatilise ja alfabeedilise kataloogi, koostas hulgaliselt soovitusnimestikke, valmistas raamatukogulikke plakateid jne. Kohalike elanikega saavutas ta hea kontakti, mistõttu raamatukogu leidis rohket kasutamist. Omandas töö kõrvalt kõrgema raamatukogundusliku kõrghariduse.”.

1960-ndate aastate keskpaigal kujunes kultuuritraditsioonidega Metskülast küsitava perspektiiviga elupaik, mille tingis uus suund agraarpoliitikas. Metskülas hakkas heal tasemel olnud taidlus hääbuma, rahvamaja liideti Vastemõisa kultuurimajaga. Raamatukogu ja kool suleti 1968. aastal.

2.2.2. Kildu raamatukogu aastani 1972

Millal ja mis vormis raamatukogu Kildul tegutsema hakkas, ei ole veel kindlaks tehtud. Uurides põhjalikult Kildu kooli kroonikaid selgus, et raamatukogu puudutavaid märkmeid on paljude aastate peale ainult mõni üksik. Kroonikast selgus, et 1936. aastal oli õpilaste kogus 235 ja õpetajate kogus 315 raamatut. (Vastemõisa valla Kildu..., lk 13). Ürituste kohta oli kroonikas ainult üks sissekanne. 1939. aastal detsembris tähistati raamatunädalat vastavasisuliste kõnedega hommikustel koosviibimistel, aktusega ja raamatunäitusega. (*Ibid*, lk 28)

Selles koolis õppinud Heino Olev meenutab: “Raamatukogu asus kooli teise korruse koridoris suures kolmeosalises kapis ja õpetaja poolt laenutati raamatuid. Raamatuid laenutati ka ümbruskonna elanikele. Ilmselt töö raamatukogus toimus ühiskondlikus korras ja raamatukogu oli peamiselt õpetajatele kirjanduse saamise kohaks.”

Aastatel 1945-1946, kui toimus Eestis raamatukogude võrgu laiendamine, arvati Kildu raamatukogu riiklikku raamatukogude võrku ja sai palgalise raamatukogu juhataja koha. Raamatukogu sai omaette ruumid koolimaja naabruses asuvas endises Kildu Piimaühingu majas. Raamatukogu tööd hakkas juhtima ja suunama Viljandi Maakonnas Kultuuriosakond ja Vastemõisa Valla Täitevkomitee. Raamatukogu komplekteerimine kirjandusega toimus riiklikest summadest. Suurenes raamatufond, laienes tegevus. Oluline osa oli raamatukogul Kildu 8.-klassilise Kooli õpilaste kirjanduslike huvide arendamisel, vajaliku kirjanduse kättesaadavaks tegemisel, kirjanduslike ürituste korraldamisel. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Kildu raamatukogu on juhatanud mitmed töötajad. Linda Jostman alustas raamatukogu üleviimist uutele alustele. Raamatuid liigitati kümnendliigituse järgi, alustati kaartkataloogi koostamist. Toimusid esimesed kirjandusõhtud. L. Jostman lahkus töölt seoses tema valimisega Suure-Jaani Rajooni Töörahva Saadikute Nõukogu Täitevkomitee sekretäriks. (*Ibid*)

Järgnevalt sai raamatukogu juhatajaks kohaliku metskonna ametnik Eduard Kaarmäe. Ametnikule iseloomuliku korrektsusega seadis korda raamatufondi ja kataloogid. Kujundas nägusaks raamatukogu ruumid. (*Ibid*)

Hiljem raamatukogu soodus asukoht muutus, kuna maja omanik Vastemõisa Piimaühing nõudis ruume oma kasutusse. Raamatukogu viidi Vastemõisa Metskonna ruumidesse. Täiskasvanute teenindamist uus asukoht oluliselt ei halvendanud, küll aga muutus raskemaks laste teenindamine. Peateest kõrval ja koolimajast 2 km kaugusel asuvasse raamatukokku lapsed meelsasti ei läinud. Kirjanduse kättesaamise hõlbustamiseks avas raamatukogu koolimajas laenutuspunkti. See tähendas raamatute edasi-tagasi viimist ega võimaldanud õpilastele nii suurt raamatute valikut kui raamatukogus kohapeal. Raamatute kohaletoometamiseks kasutas raamatukogu juhataja sügisel-kevadepäeval jalgratast, talvel kelku. (*Ibid*)

Eduard Kaarmäe lahkus 1960. aastal raamatukogu juhataja kohalt seoses elukoha vahetusega. Uueks juhatajaks võeti kohaliku metskonna teenistuja Leili Soosaar. Uus juhataja omandas vajalikud teadmised vastaval kursusel ja kohanes raamatukogu tööga kiiresti. Märkimisväärne oli Leili Soosaare töö lastega. Heas koostöös Kildu 8.-klassilise Kooli õpetajatega arendati laste lugemist, korraldati huvitavaid kirjanduslikke üritusi, valmis nägus piltkataloog algklasside õpilastele. Raamatukogu Leili Soosaare juhtimisel töötas edukalt 1972. aasta 1. juulini, mil see suleti ja Kildu piirkonda hakkas teenindama Vastemõisa raamatukogu. (*Ibid*)

2.3. Vastemõisa raamatukogu aastatel 1970-1991

Rahvaraamatukogude elus toimus 70-ndate aastate alguses tsentraliseerimine. Viimane tähendas rajooni- ja suuremate linnaraamatukogude muutmist kesk-, teiste saamist haruraamatukogudeks. Tsentraliseerimisega sooviti parandada koostööd ja informatsiooni vahetamist. (Veskimägi 2000, lk 445)

Maal kohaneti aegamööda kolhoosikorruga. Mõned kolhoosid läksid küllaltki jõukaks. Kolhoosikeskustesse kerkis uhkeid hooneid, samas häabusid paljud külad. Lisaks külade tühjaksjäämisele oli paljude külakoolide, maaraamatukogude ja rahvamajade sulgemise põhjuseks teadlik poliitika, mis jagas külad perspektiivikaiks ja perspektiivituiks ning soosis maa-asutuse tsentraliseerimist. (Pajur, Tannberg, Vahre 2005, lk 355)

Sel põhjusel suleti ka Metsküla ja Kildu raamatukogud ning need liideti Vastemõisa raamatukoguga. 1968. a. lõpetas töö Metsküla raamatukogu. Raamatukogu kaotamist põhjustas

lugejate vähenemine, kohaliku rahvamaja ja algkooli kaotamine. Metsküla raamatukogu varadest anti Vastemõisa raamatukogule raamatukapp, kataloogikapp, ajalehtede riiul ja nõutavamat kirjandust 187 eksemplari. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

1972. a. lõpetas tegevuse Kildu raamatukogu ning osa Kildu raamatukogu varasid ja raamatuid anti üle Vastemõisa raamatukogule ning tehti ülesandeks Kildu piirkonna teenindamine. Kildu raamatukogu koondamise põhjuseks oli vähene elanike arv seoses tootmise spetsialiseerumisega. (*Ibid*)

Seoses raamatukogude liitmisega suurenesid Vastemõisa raamatukogu tööd ja tegemised. Lisaks põhikogule Vastemõisas hoiti korrapäraselt töös laenutuspunktid Metskülas ja Kildul. Vastemõisa raamatukogu juhataja oli alates 1. oktoobrist 1949. a. Heino Olev.

Alljärgnevalt lühidalt 1970-ndate aastate majandusest ja selle mõjust Vastemõisa raamatukogule. Nõukogude Liidu rahvamajanduses oli aasta aastalt suurenenud kapitaalvahutused. Ka Eesti oli seotud üldise rahvamajandusplaani ja sai tootmise arendamiseks senisest suuremaid summasid. Suurenes põllumajandussaaduste tootmine, mis suurendas omakorda nii põllumajanduslike ettevõtete, kui neis töötavate inimeste sissetulekuid. Suurenesid võimalused kodude remontimiseks ja mööbli muretsemiseks. Üha enam muretseti kodudesse kodumasinaid ja ka rohkesti raamatuid isiklike raamatukogude täiendamiseks. Arvukalt telliti Eesti entsüklopeediat.

Keskraamatukogu muutus oma piirkonna raamatukogude sisuliseks juhiks metoodika, bibliograafia- ja infokeskuseks. Oluline oli ka see, et seoses uue süsteemi rakendamisega tõusis raamatukogutöötajate palk. (Tingre 2001, lk 92)

Vastemõisa raamatukogul muutus mõndagi paremuse poole. Tõsteti raamatukogu juhataja palka ja määrati konnaalteenused. Rajooni kultuuriosakonna kaudu saadi juurde uusi nõuetekohaseid raamaturiuleid ja kataloogikapp. Korrapäraselt sai raamatukogu raamatuid Viljandi Keskraamatukogu komplekteerimisosakonnast, kus raamatud juba raamatukogundusliku kujunduse said, samuti saadi kujundatud kataloogikaardid.

Raamatukogude suunamisega tegeles kultuuriosakonna juhataja vähe. Lahendas peamiselt kaadri- ja remondiküsimusi. Tööd juhtisid rajooniraamatukogu juhataja, metoodik ja lastetöö metoodik. (ViljMA f 587, n 1, s-ü 416)

Konsultatsioonide andmine toimus pidevalt nii telefoni teel, kohapeal rajooniraamatukogus ning isegi tänaval kohtudes. Konsulterida on tulnud järgmistes küsimustes: fondide paigutamine, mahakantav kirjandus, eriti palju ajakirjade arvelevõtmise ja arvestamise osas, raamatunäituste pealkirjad ja nendele väljapandav kirjandus, raamatuaruutelud, soovituslehtede koostamine, ruumide kujundamine, tööplaanide koostamine, päevikus igasuguse eriarvestuse pidamine, kõige rohkem fondide ja kataloogide võrdlemise ning kataloogide ja kartoteekide redigeerimise ning lugejatega tehtava individuaalse töö kohta (lugejagrupid, huvialade arvestamine, lugejate uurimine). (ViljMA f 587, n 1, s-ü 419)

Tihti käisid raamatukogus kontrollid. 1970. a. kontrollis komisjon Viljandi rajoonis raamatukogusid tuleohutuse seisukorra alal ning Vastemõisa raamatukogule tehti järgmised ettekirjutised: ehitada piksekaitse, ümber ehitada elektrijuhtmestik, paigaldada puuduvad välisüksed, remontida lagununud ahjud, ehitada ahikütte katikud. (ViljMA f 587, n 1, s-ü 395)

Erakordselt suurt rõhku pandi kaadri erialasele ja ideoloogilisele kasvatamisele. Regulaarselt toimusid raamatukogutöötajate kursused ja seminarid. Aastas peeti erineva kategooriaga töötajatele 1-2 kuuajalist kursust ja 4-5 seminari. Neid korraldati nii temaatilisi kui raamatukogude eri kategooria töötajatele. Kursuste ja seminaride programmis pidi tingimata olema ka kommunistliku kasvatusesemaatika. (Tingre 2000, lk 65)

Seminarid viidi läbi rajooniraamatukogus. Seminari toimumisest teatati kultuuriosakonna tsentraliseeritud raamatupidamises kirjaliku teadaandega, millega tutvumist kinnitasid raamatukogude juhatajad oma allkirjaga. Seminarid olid 2-päevased. Iga seminari plaanis oli kaks põhiteemat: lastetöö ja praktiline õppus ning mõned väiksemad ettekanded. (ViljMA f 587, n1, s-ü 419)

70-ndate aastate lõpu poole hakkasid ilmnema Nõukogude rahvamajanduses seisakunähud. Tuli kasutusele sõna stagnatsioon. Esines puudusi tootmisplaanide täitmisel, tarbekaupadest tunti puudust. Vastemõisa raamatukogus jätkus töö väljakujunenud tavade ja eeskirjade kohaselt. Tuli

täita ülesandeid seoses NSV Liidu Ülemnõukogu valimistega, sisustada agitatsioonipunkti, propageerida vastavat kirjandust.

80-ndate algul külastati Metsküla laenutuspunkti üha vähem. Lugesihuvilised pidasid paremaks osta raamatuid või võtsid raamatuid Vastemõisa põhikogust. Seoses lugejate vähesusega suleti Metsküla laenutuspunkt 1. juulist 1981. a. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Ka 80-ndatel aastatel tuli osa võtta vabariiklikust sotsialistlikust võistlusest ja täita sotsialistlikud kohustused. Oli vaja parandada põllumajandus- ja teatmekirjanduse komplekteerimist ning propageerida rohkem põllumajanduskirjandust spetsialistidele. Jätkata fondide korrastamist ja puhastamist. Aidata kaasa uudiskirjanduse kiiremale jõudmisele lugejateni. Tõsta raamatukogutöötajate eriala- ja üldteadmiste taset seminaride, viktoriinide ja õppuste ning töökogemuste vahetamise näol. Tulipunktis hoida ühiskondlik-poliitilise kirjanduse propaganda ja sõjalis-patriootilise kirjanduse propaganda lastele. (ViljMA f 587, n 1, s-ü 658)

80-ndatel aastatel koostati algklassidele määratud lastekirjanduse pealkirjade kataloog. Laste teenindamiseks oli avatud kord nädalas laenutuspunkt Kildul. Koolis anti raamatutunde ja korraldati raamatuüritusi (kirjandushommikuid ja viktoriine). Raamatutundides õpiti tundma raamatute osatähtsust, raamatu ja raamatukogu kasutamist. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Aastatel 1986 – 1989 toimusid muudatused ühiskonna arengus. 1986. aastal tõusis päevakorraale uus märksõna – avalikustamine (glasnost). See tähendas salastatuse vähendamist ja sõnavabaduse avardamist. Senised äärmiselt ranged tsensuurireeglid pehmenesid. (Pajur jt 2005, lk 374) Rahva ühtekuuluvustunne leidis üha uusi avaldumisvõimalusi. Aprillis toodi Tartu muinsuskaitsepäevadel laiema avalikkuse ette välja sinimustvalge rahvuslipp. 1989. aastaks oli Eestis olulisel määral kasvanud omariikluse taastamist pooldavate ringkondade mõjukus ühiskonnas. Kuid raamatukogudes suuremad muudatused veel ei jõudnud. Raamatukogudele anti võrdlemisi vabad valikud oma töö korraldamiseks.

Vastemõisa raamatukogus toimus juhataja vahetumine. 1988. a. 1. augustist lahkus töölt kauaaegne raamatukogu juhataja Heino Olev seoses pensionile minekuga. Uueks juhatajaks sai Viljandi Kultuurikooli raamatukogunduse eriala lõpetanud Kaaja Kippel. Uue töötaja poolt võeti kasutusele lastekirjanduse temaatiline paigutus ja avati vastavad rubriigid kataloogis. Parandati lagunenuid raamatuid. Kaaja Kippel sai olla raamatukogu juhataja ainult mõnda aega, kuna ta

läks varsti peale tööle asumist lapsepuhkusele. Tema puhkuse ajaks kutsuti taas tööle Heino Olev. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Lapsepuhkusel viibiv Kaaja Kippel seoses elukoha vahetusega raamatukogusse tööle tagasi ei tulnud. 1. oktoobrist 1990 sai uueks raamatukogu juhatajaks Pille Abel. Tema esimeseks suureks tööks oli lastekirjanduse ümberliigitamine vastavalt uuele temaatilisele plaanile. 1990. aasta lõpuks viidi lõpule ümberliigitamine, uute liigieraldajate valmistamine ja kataloogi vormistamine. (Vastemõisa... s-ü 5, lk 67)

Heino Olev koostas kaks kodulooliste materjalide kogumikku. Üks neist oli Vastemõisa valla omavalitsuse, koolide, seltskondlike ja majanduslike organisatsioonide, tööstuslike ettevõtete tekkimisest ja arenemisest ning neis tegutsenud isikute eluloolised andmed seisuga 1. aprill 1936. Ning teine Albert Kivikase seoseid Vastemõisa ja Kilduga. (Vastemõisa... s-ü 5, lk 67)

3. RAAMATUKOGUDE FOND JA LUGEJAD

3.1. Metsküla raamatukogu fond ja laenutused

Metsküla elanikud kasutasid asutatud raamatukogu agaralt. Algusaastatel 1908-1913 tehti kokku 4313 laenutust. Kui arvesse võtta, et ajavahemikul novembrist 1908. a. kuni 1913. a. lõpuni oli raamatukogu avatud 61 kuu jooksul ja selle aja jooksul tehti ühtekokku 4313 laenutust, siis laenutati aastas keskmiselt 840 raamatut. Et täiskasvanud elanikke külas oli 300 ringis, siis iga täiskasvanud elaniku kohta tuli aastas keskmiselt 2,8 laenutust.

Alljärgnevas tabelis on põhilised arvanded Metsküla raamatukogu koostise ja laenutuste kohta aastatel 1908-1913. Selles on näha, et juurdesaadud teavikute arv on asutamise ajal olnud suurem. Laenutusi on tehtud aga kõige enam just 1913. aastal. Sellise statistika alusel nähtub, kui tähtis oli raamatukogu Metsküla elanike silmaringi ja teadmiste laiendamisel.

Tabel 1

Metsküla raamatukogu aastatel 1908-1913

Aasta	Jooksva aastal juurde saadud (eks. arv)		Raamatukogu koostis (eks. arv)			Laenutatud raamatuid (eks. arv)
	Raamatuid	Perioodilisi väljaandeid	Raamatuid	Perioodilisi väljaandeid	Kokku	
1908	110	-	328	-	328	166
1909	149	8	477	8	485	957
1910	94	5	571	13	584	483
1911	43	1	614	14	628	871
1912	44	1	654	15	673	691
1913	4	1	662	15	677	1145

Aastani 1925 puuduvad kirjalikud materjalid Metsküla raamatukogu fondi kohta. Ajavahemiku 1925-1941 saab ülevaatliku pildi luua raamatukogu fondi kohta Metsküla Rahvaraamatukogu Seltsi otsuste põhjal:

- 1925. aastal vaadati läbi Põllutööministeeriumi Peavalitsuse pakkumine põllumajandusliku kirjanduse peale 50 % hinnaalandusega. Kuna need pakutud raamatud rahval juba instruktorite kaudu ostetud, siis leiti, et nende järele raamatukogus vajadust pole ja otsustati neid mitte tellida. Selle asemel otsustati osta raamatukogule uuemat kirjandust.
- 1927. aastal otsustati raamatukogu 2500 marga väärtuses täiendada.
- 1931. aastal otsustati raamatukogule 50 krooni väärtuses raamatuid osta.
- 1940. aastal otsustati raamatukogule tellida sari “Elav Teadus” 1940. aastakäik, kuukiri “Tervis” ning osta ilukirjandust 40 krooni väärtuses ja Eesti Haridusliidult osta raamatuid 60 krooni väärtuses.

Kui 1940. a. tuli käsk hävitada suur hulk ilukirjanduslikke teoseid, siis “puhastus” Metsküla raamatukogus läinud suurte valudeta. Suur hulk ilukirjanduslikke teoseid jäeti kõrvaldamata. Kuidas see sai võimalikuks, ei ole teada. Neid kõrvaldamata raamatuid kingiti ja laenutati saksa okupatsiooni ajal 1941. aastal. Paljud likvideerimisele määratud raamatud pandi mahukasse kasti, mis peideti kooli puukuuri puuriitade vahele. Mahakandmise aktile tehti märke kõrvaldatud raamatute põletamise kohta. Aasta pärast tõsteti kasti sisu raamatukappi tagasi. (Rössler 1987, lk 53-54)

Kahjuks puuduvad andmed Metsküla raamatukogu fondi kohta 1940. aastast kuni 60-ndate aastate alguseni. Alljärgnevas tabelis on andmed fondi ja laenutuste kohta aastatel 1962-1965 (Andmed on hangitud Viljandi Keskraamatukogust). Selles on näha, et lugejate arv on olnud stabiilne. Fondi suurus on kõige enam kasvanud 1963. aastal ning järgnevatel aastatel on hakanud kahanema. Kuigi lugejaid on olnud neil aastatel võrdselt, on laenutuste arv olnud väiksem alates 1963. aastast. (*Ibid*)

Tabel 2

Metsküla raamatukogu aastatel 1962-1965

<i>Aasta</i>	<i>Fond</i>	<i>Laenutusi</i>	<i>Lugejaid</i>	<i>Neist lapsi</i>
1962	5813	3800	210	41
1963	6439	3678	210	34
1964	6120	3680	210	30
1965	6177	3692	210	32

3.2. Vastemõisa raamatukogu fond ja lugejad

Viljandi Maavalitsuse otsustest nähtub, et raamatukogunduse arendamisele pöörati tähelepanu ja eraldati toetust. Toetust eraldati kolmest allikast, so riigilt, kohalikelt omavalitsustelt ja ühiskondlikelt organisatsioonidelt. Summad, mis saadi, olid tagasihoidlikud, kuid kokku moodustasid nad summa, mis võimaldas katta raamatukogu majanduskulud ja juurde muretseda uusi raamatuid. (Viljandi Maavalitsuse Teataja 1939)

Ülevaate Vastemõisa Noorsoo Seltsi Avaliku Raamatukogu 1938/39.a. ja 1939/40. a. eelarvest annab raamatukogus leiduvate andmete põhjal koostatud tabel (lisa 3). Esitatud raamatukogu kahe aasta eelarve annab ülevaate raamatukogul kasutada olnud summade suurusest ja nende kasutamisest. Selles on näha, et riigi ja omavalitsuse poolt eraldatud summad on tagasihoidlikud. Vastemõisa Vallavalitsuse kohta tuleb aga märkida seda, et vallavalitsusel tuli raha veel eraldada avalikkude raamatukogude võrku kuuluva Metsküla Haridusseltsi ja Kildu koolis asuva Vastemõisa valla raamatukogule.

Analüüsides raamatukogu eelarvet üksikute lõikude viisi selgub, et kirjanduse muretsemiseks ettenähtud summad saja krooni piires, ei olnud suured, arvestades raamatute suhteliselt kallist hinda (3-5 krooni). Seega sai aastas juurde muretseda 20-25 raamatut. Vähe raha (6 krooni) nähti ette ajakirjanduse tellimiseks, mis võis tulla sellest, et raamatukogu asus eramajas, oli avatud üks kord nädalas, puudus lugemistuba, mis oleks avatud olnud ka teistel nädalapäevadel. Eelarvest nähtub ka, et raamatukoguhoidjale leiti vähe raha töötasuks, kõigest 20 krooni aastas. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

30-ndate aastate lõpuks oli fond komplekteeritud väärtkirjandusega. Kogus olid eesti kirjanduse tuntumate kirjanike – E. Vilde, A. H. Tammsaare, M. Metsanurga, K. A. Hindrey, A. Mälgu, O. Lutsu teosed. Eriti rohkesti oli Eduard Vilde kogutud teoseid, mis olid nägusalt köidetud. Ka

teised raamatud olid köidetud, hea väljanägemisega ja äratasid lugupidamist raamatukogu raamatu vastu. Väliskirjandusest olid sellised autorid, nagu J. W. Goethe, Fr. Schiller, S. Lagerlöf, A. Kivi, J. Aho, A. S. Puškin, L. Tolstoi, I. Turgenev. Raamatusarjadest olid “Nobeli preemia laureaadid”, “Looduse kroonine romaan” ja “Põhjamaade romaan”. (*Ibid*)

1940.-1941. aastatel Eesti kuulus Nõukogude Liidu poolt määratud valitsuse alla. Võttes arvesse trükisõna suurt mõju inimeste maailmavaate ja tõekspidamiste kujunemisele, pööras nõukogude võim sellele valdkonnale erilist tähelepanu. Peale nõukogude võimu kehtestamist Eesti Vabariigis võeti vastu raamatute hävitamist puudutavad otsused. (Möldre 2005, lk 22) Vastemõisa raamatukoguni veel suuremad muutused ei jõudnud. Tuli kõrvaldada küll poliitilise sisuga teosed, sealhulgas kõik Eesti Vabadussõda käsitlevad teosed. Poliitilist kirjandust oli raamatukogus üldiselt vähe, raamatufond koosnes suuremas osas ilukirjandusest ja erialasest populaarteaduslikust kirjandusest. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Saksa võimu ajal ei lubanud sakslased avalikke ega kooliraamatukogusid avada enne, kui need on puhastatud kommunistlikust kirjandusest. Keelamiskäsud olid niisugused:

- Nõukogude-Vene kirjandus ajavahemikul 1917-1941, välja arvatud vene klassikud ja puhtteaduslikud tööd ilma kommunistlike sissejuhatuste või kommentaarideta.
- Kommunistlik kirjandus igas keeles.
- Inglise ja prantsuse kirjandus alates 1933. a. algkeeles ja tõlkeis, välja arvatud inglise ja prantsuse klassikute uusväljaanded.
- Eestis kommunistide valitsemisajal 1940/41 väljaantud kirjandus, välja arvatud puhtteaduslikud teosed.
- Juudi kirjandus igas keeles.
- Saksamaalt 1933. a. saadik emigreerunud mittejuutide teosed.
- Saksavaenulise tendentsiga kirjandus igas keeles. (Veskimägi 2000, lk 408-409)

Vastemõisa raamatukogusse saabus esimene raamatukogu edasist tööd käsitlev kiri 1941. a. algul Viljandi Maakoolivalitsusest, mis käsitles keelatud kirjanduse kõrvaldamist ja raamatute laenutamise lubamist. (Viljandi... 1941)

Saksamaa vastavad ametkonnad suhtusid valvsalt hõivatud maades leiduva kirjanduse koostisse ja nägid ette ulatuslikke keeldusid. Eesti kirjandusest olid keelatud nende kirjanike teosed, kes

olid mingilgi määral teinud koostööd nõukogude võimuga või olid evakueerunud Nõukogude Liitu, nagu Aadu Hint, Johannes Semper, Jaan Kärner, Mart Raud jt, arvestamata nende teoste kirjanduslikku väärtust. (Eesti... 1941)

Sama saatus oli tabanud ka saksa oma kirjanike teoseid, kui kirjanik oli emigreerunud välismaale (T. Mann, E. M. Remarque jt). Täielikult oli keelatud juudi kirjandus ja nõukogude-vene kirjandus ajavahemikul 1917-1941, välja arvatud vene klassikud. Samuti oli nõutud kõrvaldada Saksamaaga sõdivate riikide Inglismaa ja Prantsusmaa peale 1933. a. ilmunud kirjandus, välja arvatud klassikute teosed. (*Ibid*)

Kuna aga pole mõeldav kogu riigi kirjanduse kohta nimestiku koostamine ja otsustamise õigus oli jäetud ka kohalikele raamatukogu töötajale, siis võimaldas see suures osas korraldusest mööda minna ja suurem osa nende riikide kirjandusest jäi kõrvaldamata. Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogust on nimestike põhjal käsu korras kõrvaldatud 60 raamatut. (Tartu... 1941)

1940. aastal keelamiskomisjon keelas 900 nimetust eestikeelseid raamatuid ja ajakirju. Sisu järgi jagati need raamatud: usuline kirjandus, ajalugu ja memuaarid, ilu- ja lastekirjandus, ühiskonna- ja õigusteadus, mõtte- ja kasvatusteadus. (Veskimägi 2000, lk 404) Vastemõisa raamatukogus leidis raamatute mahakandmise akt, millele on alla kirjutanud August Hallas. Kahjuks ei ole teada, millal akti koostamine on toimunud, sest aktil puudub kuupäev. Aktis nimetatud raamatute sisulist jagunemist vaadates (usualane, Eesti Vabadussõda, Eesti Vabariigi juhtide elulood) tekib arvamus, et kas pole tegemist 1940. aastal nõukogude võimu poolt antud korralduse täitmisega. Kahtlemata on tegemist võõrvõimu poolt antud korraldusega.

Pärast keelatud kirjanduse kõrvaldamist lubati raamatukogudel edasi töötada. Ka Vastemõisa valla raamatukogudel avanes võimalus avada ukсед lugejaile, pakkuda neile raamatufondis säilinud kirjandust. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Esimesed arvilised andmed raamatukogu kohta on säilinud raamatukogu tegevuse aruandes 1. aprill 1943. a. kuni 31. märts 1944. a. Aruandest on näha, et raamatufondi suuruseks tegevusaasta algul oli 1038 köidet ning aasta lõpuks kasvas see 15 köite võrra. Raamatukogu lugejate arvuks oli 107 (neist lapsi 25) ja laenutatud raamatuid 920.

Alljärgnevas tabelis leiavad kajastamist põhilised arvandmed raamatukogu töö kohta aastatel 1946-1949. Välja on toodud ka sel ajajärgul kehtinud näitajad raamatufondi ringluse kohta (laenutuste arv jagatud raamatufondi eksemplaride arvuga) ja lugemus (laenutuste arv jagatud lugejate arvuga). Selles on näha, et igal aastal oli raamatufond ja lugejate arv suurenenud. Laenutusi on kõige rohkem olnud 1948. aastal, see-eest 1949. aastal on lugemus langenud.

Tabel 3

Vastemõisa raamatukogu aastatel 1946-1949

<i>Aasta</i>	<i>Lugejaid</i>	<i>Neist lapsi</i>	<i>Lugemus</i>	<i>Laenutusi</i>	<i>Ringlus</i>	<i>Raamatu- fond</i>
1946	112	45	15	1745	1,37	1277
1947	121	45	14	1675	1,07	1570
1948	177	64	17	3014	1,7	1767
1949	192	54	11	2052	0,81	2526

Raamatukogu raamatufond suurenes. Tallinnas asuv raamatukogude komplekteerimisosakond saatis iga kuu raamatukogule 20-30 raamatut. Raamatukogu majanduslikku olukorda võis pidada rahuldavaks, sest vajalikud kulud kaeti kohaliku omavalitsuse eelarvest raamatukogu alaeelarve alusel. Tasuti kütte ja valgustuse eest. Summad olid ka ajalehtede ja ajakirjade tellimiseks, mis võimaldas raamatukogule tellida kõik tähtsamad ajalehed ja ajakirjad. Kohalikust eelarvest maksti raamatukogu juhataja töötasu. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Lugejad eelistasid laenutada ilukirjandust. Aga raamatukogu kasutamise määrus nägi ette, et lugejale laenutatakse korraga kuni 5 teost, millest üks peab olema poliitilisest ja üks teaduslikust kirjandusest. 1954. aastal nõuti põllumajandusliku kirjanduse propageerimist. (*Ibid*)

Alljärgnevas tabelis leiavad kajastamist põhilised arvandmed raamatukogu töö kohta aastatel 1950-1959. Fond oli jätkuvalt suurenenud igal aastal 300-400 raamatu võrra. Lugejate arvus olid kõikumised suuremad 1948-1949 aastal. Lugemus oli kõrgem võrreldes 40-ndate aastate lõpuga.

Tabel 4

Vastemõisa raamatukogu aastatel 1950-1959

<i>Aasta</i>	<i>Lugejaid</i>	<i>Neist lapsi</i>	<i>Lugemus</i>	<i>Laenutusi</i>	<i>Ringlus</i>	<i>Raamatu- fond</i>
1950	232	53	18	4170	1,83	2277
1951	215	96	16	3374	1,34	2510
1952	173	74	19	3388	1,14	2973
1953	170		18	3000	0,91	3303
1954	162	25	18	3004	0,79	3798
1955	185		17	3245	0,75	4299
1956	201		18	3547	0,74	4763
1957	214		17	3736	0,75	5001
1958	251	47	16	4011	0,73	5512
1959	180	28	23	4228	0,71	5974

Metsküla raamatukogu varadest anti Vastemõisa raamatukogule raamatukapp, kataloogikapp, ajalehtede riiul ja nõutavamat kirjandust 187 eksemplari. Ülejäänud raamatufond läks Viljandi Keskraamatukogule. Vastemõisa raamatukogu avas Metskülas laenutuspunkti, mis oli avatud üks kord nädalas. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

60-ndate aastate lõpuks oli raamatukogu kasutajate ja laenutuste arv suurenenud. Alljärgnevas tabelis on põhilised arvandmed raamatukogu töö kohta aastatel 1960-1969. Raamatufondis on olnud muutusi, paaril aastal umbes saja teaviku võrra vähenenud. Üldkokkuvõttes siiski sel aastakümnel üle tuhande köite võrra suurenenud. Lugejate arv ja ka lugemus on olnud stabiilne võrreldes möödunud aastakümnetega.

Tabel 5

Vastemõisa raamatukogu aastatel 1960-1969

<i>Aasta</i>	<i>Lugejaid</i>	<i>Neist lapsi</i>	<i>Lugemus</i>	<i>Laenutusi</i>	<i>Ringlus</i>	<i>Raamatu- fond</i>
1960	202	36	22	4426	0,7	6279
1961	217	38	21	4614	0,7	6615
1962	249	34	19	4622	0,71	6520
1963	238	32	20	4805	0,7	6869
1964	248	38	19	4789	0,71	6778
1965	236	33	19	4618	0,63	7300
1966	216	45	20	4428	0,6	7377
1967	202	43	21	4274	0,55	7751
1968	192	36	20	3915	0,5	7844
1969	231	48	18	4115	0,61	6776

70-ndate aastate lõpul käivitus uus venestuse laine. Nõuti vene keele õpetamist ja omandamist koolides ning vene keele osa suurenes ka Eesti kultuurielus. Eesti laste jaoks said lasteraamatute kaudu tuntuks Ilja Muromets ja tsaar Saltaan. See ei tähendanud, et oleks ignoreeritud Albert Einsteini või Astrid Lindgreni, ent nihe vene kultuuri suunas oli ilmne ja tahtlik. (Pajur jt 2005, lk 310)

1960.-1970. aastatel ilmus hulgaliselt populaarseid lasteraamatuid tuntud eesti lastekirjanikelt, nagu J. Rannap, H. Väli, E. Raud, H. Mänd, A. Pervik, E. Niit jpt. Avaldati ka lastele määratud folkloorikogumikke. E. Raud koostas ümberjutustusi Suure-Tõllu muistenditest, Kaval-Antsu ja Vanapagana lugudest ning eeposest “Kalevipoeg”. (Möldre 2005, lk 186)

1970. aastate algul vahetati välja Loomingu Raamatukogu juhtkond ning sari hakkas enam avaldama eesti, vene ja teiste nõukogude rahvaste autoreid, samuti polnud välisautorite valik enam nii esinduslik kui sarja algusaegadel. (Möldre 2005, lk 181)

70-ndate aastate algul korrastati Vastemõisa raamatukogus teatmekirjanduse fondi, kontrolliti ja täiendati artiklite ja retsensioonide kartoteeki ning loodi selles uusi täpsemaid alajaotusi. Tutvustati teatmekogus leiduvaid materjale ja nende leidmise viise. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

70-ndate algul jäid Vastemõisa raamatukogus töötulemused 1969. aasta tasemele ja läksid mõnes osas isegi tagasi (lugejate arv vähenes). Nihked toimusid ka üksikute kirjandusliikide ringluses. Märksa suurenes loodusteadusliku, kunstialase ja ilukirjanduse ringlus. Ühiskondlik-poliitilise ja põllumajandusliku kirjanduse ringlus vähenes. Kui ühiskondlik-poliitilise kirjanduse ringluse vähenemine võis olla tingitud selle kirjandusliigi nõrgast propageerimisest võrreldes 60-ndate aastate lõpuga, siis põllumajandusliku kirjanduse ringluse vähenemine näis olevat tingitud suurtes tiraažides välja antud aiandusalaste raamatute muretsemisest isiklikkudesse raamatukogudesse. (Vastemõisa...s-ü 3, lk 71)

Raamatukogu töös pöörati palju tähelepanu lastele. 1974. aastal korrastati lastekirjanduse teema- ja süstemaatiline kataloog uue liigituse järgi. Vastemõisa raamatukogu põhiülesandeks oli Kildu 8.-klassilise Kooli õpilaste korrapärane teenindamine laenutuspunkti kaudu. Eesmärgiks oli kõigi

õpilaste lugejaks saamine, nende lugemise juhtimine, et sellega kaasa aidata õppematerjali paremale omandamisele. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

1974. aastal suurenes ka laenutuste arv lastele laenutatud raamatute osas. Põhjuseks oli Kildu koolis avatud laenutuspunkt. Aruandes on öeldud, et lastest loeb raamatuid 100 %. Hea side oli ka Kildu kooli õpetajatega, kes abistasid raamatukogu tööd igati, suunates õpilasi lisamaterjali lugema ja aitasid üritusi korraldada. 1.-3. klassi õpilastele koostati lugemisplaanid, mis kleebiti lugejakaardi lõppu ja kuhu oli märgitud loetud raamatud, et valida lugemiseks uusi raamatuid. (*Ibid*)

Alljärgnevatel tabelitel on toodud aastate lõikes Vastemõisa raamatukogu fondi ja laenutuste jagunemine temaatika järgi.

Tabel 6

Vastemõisa raamatukogu fondi jagunemine temaatika järgi

Aasta	Ühiskondlik- poliitiline kirjandus		Loodus- teaduslik kirjandus		Tehnika- kirjandus		Põllu- majanduslik kirjandus		Kunsti- ja spordi- kirjandus		Ilukirjandus		Muud	
		%		%		%		%		%		%		%
1971	933	13	249	4	245	3	339	5	425	6	4113	57	849	12
1972	773	11	252	4	239	4	315	5	297	4	4060	60	832	12
1973	737	11	270	4	251	4	311	4	300	4	4197	61	837	12
1974	752	11	267	4	259	4	310	4	308	4	4350	61	866	12
1975	794	11	282	4	272	4	322	4	327	4	4631	61	900	12
1976	695	10	247	3	277	4	287	4	302	4	4809	66	632	9
1977	769	10	263	3	289	4	308	4	330	4	5034	66	652	9
1978	1071	14	553	7	311	4	328	4	343	4	4675	60	497	7
1979	793	10	278	4	233	3	348	5	286	4	4819	64	788	10
1980	907	12	331	4	274	4	396	5	325	4	4620	59	927	12
1981	915	11	343	4	280	4	329	4	327	4	4895	61	941	12
1982	986	13	362	5	309	4	340	4	354	4	4508	58	901	12

Tabeli 6 selgituseks kirjandusliigi “muud” kohta, siis siia lahtrisse on toodud keele- ja kirjandusteadus, geograafia ning üldteosed. Tabelis on näha, et üle poole (57-66%) fondist moodustas ilukirjandus. Võrreldes teiste kirjandusliikidega täiendati fondi ülekaalukalt ühiskondlik-poliitilise kirjandusega (10-14%). Eriti suurenes fond ühiskondlik-poliitilise kirjandusega 1978. aastal, mil üldisest fondist see moodustas 14%.

Tabelis on näha selline võrdlus, et kui ühiskondlik-poliitilise kirjanduse maht suurenes, siis samal aastal ilukirjanduse osa vähenes. Teiste kirjandusliikide osas ei ole olulisi muudatusi. Kui aga arvestada, et muu kirjanduse all on kolm erinevat kirjandusliiki, siis aastatel 1976-1978 on nende liikide osa fondis vähenenud.

Tabel 7

Vastemõisa raamatukogu laenutamine temaatika järgi

Aasta	Ühiskondlik-poliitiline kirjandus		Loodus-teaduslik kirjandus		Tehnika-kirjandus		Põllu-majanduslik kirjandus		Kunsti- ja spordi-kirjandus		Ilukirjandus		Muud	
		%		%		%		%		%		%		%
1971	351	8	214	5	158	4	128	3	150	4	2891	68	348	8
1972	370	8	209	5	175	4	191	4	184	4	3084	67	393	8
1973	373	7	229	5	215	4	174	4	222	4	3604	70	315	6
1974	398	6	288	4	239	4	175	3	240	4	4684	74	308	5
1975	615	8	287	4	217	3	224	3	317	4	5457	74	267	4
1976	749	10	325	4	286	4	195	3	321	4	5151	70	389	5
1977	786	10	346	5	351	5	190	2	255	3	5307	70	400	5
1978	992	13	544	7	365	5	242	3	167	2	4470	58	968	12
1979	750	10	371	5	402	6	315	4	258	4	3698	51	1454	20
1980	824	11	492	7	503	7	321	4	458	6	3272	44	1525	21
1981	775	10	460	6	507	7	351	5	532	7	3434	46	1394	19
1982	778	10	553	8	459	6	296	4	512	7	3368	45	1456	20

Ka tabelis 7 on kirjandusliigi “muud” all keele- ja kirjandusteadus, geograafia ning üldteosed. Alates 1978. a. on aruannetes lastekirjandus toodud muu kirjanduse alla ja seepärast on selles lahtris laenutuste protsent tunduvalt kõrgem võrreldes varasemate aastatega. Aastatel 1971-1977 arvestati laste juturaamatute laenutamine ilukirjanduse alla ja seda on näha tabelis, kui neil aastatel on ilukirjandust laenutatud 67-74%.

Kuigi pöörati palju tähelepanu ühiskondlik-poliitilise kirjanduse propagandale, loeti siiski ülekaalukalt ilukirjandust. Ühiskondlik-poliitilise kirjanduse osas saavutati laenutuste tõus alates 1976. aastast, kui see kasvas 10-13%-ni. 70-ndate aastate teisel poolel olid väikesed muudatused teiste kirjandusliikide laenutamise osas, näiteks kasvas loodusteadusliku kirjanduse laenus 8%-le. Ka tehnikakirjandust hakati rohkem laenutama.

1974. aasta raamatukogu tööaasta deviisiks oli “Kõik lugeja heaks, kõik lugeja parema teenindamise nimel”. Põhiülesandeks oli raamatukogu piirkonna elanike kommunistlik kasvatus ja tööoskuste tõstmine raamatukogulike töövormide kaudu. (Vastemõisa... s-ü 3, lk 154)

Raamatukogu üldhariva-kultuurilise osa täitmise kõrvale lisandus üha rohkem ka teaduslike ja tehniliste teadmiste levitamise ülesanne. Erialast kirjandust vajasisid täiendkoolitusest osavõtvad mehhanisaatorid ja loomakasvatajad. Ka kesk- ja kõrgkoolides õppijad vajasisid mitmesugust teatmematerjali referaatide ja kursusetööde tegemiseks.

Analüüsi ka perioodika lugemist ning jõuti järeldusele, et ajakirjade osa üldlaenutusest võiks olla suurem, eriti ühiskondlik-poliitiliste ajakirjade (Eesti Kommunist, Küsimused ja Vastused) osas. Meelsasti loeti Sots. Põllumajandust, Eesti Loodust ja Nõukogude Naist.

Raamatufond oli suurenenud 1979. aasta lõpuks 7545 eksemplarini. Jõudsalt oli suurenenud ilukirjanduse osa. Lisaks uudiskirjandusele oli ilmunud eesti kirjanduse klassikute kogutud teosed. Teoseid ilmus raamatusarjades „Varamu”, „Ajalooline romaan”, „Loomingu Raamatukogu”. Rohkesti leidis fondis lastekirjandust.

Tabelis 8 on välja toodud sel ajajärgul kehtinud näitajad raamatufondi ringluse kohta (laenutuste arv jagatud raamatufondi eksemplaride arvuga) ja lugemus (laenutuste arv jagatud lugejate arvuga). Laenutusi on kõige rohkem olnud 1978. aastal.

Nagu tabelis on näha, kasvas lugejate seas laste osakaal alates 1973. aastast, mil lapsed moodustasid lugejatest 37-43%. Seda põhjustas Kildu raamatukogu sulgemine. Lugemus on olnud alates 1974. aastast stabiilne. Raamatufond on iga aastaga suurenenud. 1976. a. on raamatukogu fondis olnud tagasimineku raamatute mahakandmise näol.

Tabel 8

Vastemõisa raamatukogu aastatel 1970-1979

<i>Aasta</i>	<i>Lugejaid</i>	<i>Neist lapsi</i>	<i>Lugemus</i>	<i>Laenutusi</i>	<i>Ringlus</i>	<i>Raamatu- fond</i>
1970	221	14	19	4186	0,62	6724
1971	218	23	19	4240	0,59	7153
1972	241	16	19	4606	0,68	6768
1973	300	38	17	5132	0,74	6903
1974	316	43	20	6332	0,89	7112
1975	357	40	21	7384	0,98	7528
1976	376	38	20	7416	1,02	7249
1977	380	43	20	7635	1	7645
1978	388	37	20	7748	1	7778
1979	362	40	20	7248	0,96	7545

80-ndatel aastatel oli suurem praktiline vajadus mehhaniseerimisealase kirjanduse järele. Seda vajasid mehhanisaatorid, kes võtsid osa täienduskursustest. Kirjandust vajasid ka tehnikumide ja kõrgkoolide kaugõppeosakondades õppijad. Raamatukogul õnnestus nende soove täita põhiliselt oma raamatukogus leiduvate raamatutega. Vajaduse korral laenutati raamatuid Viljandi Keskraamatukogust, erandjuhtudel ka Tallinna või Tartu raamatukogudest RVL'i kaudu. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Tabelis 9 on põhilised arvanded raamatukogu töö kohta aastatel 1980-1989. Selles on näha, et fond on jätkuvalt suurenenud igal aastal. Laste osakaal kõikus 35-46% vahel. Lugejate ja laenutuste arv hakkas vähenema 80-ndate aastate lõpus. Lugemus oli eriti madal 1988. aastal.

Tabel 9

Vastemõisa raamatukogu aastatel 1980-1989

<i>Aasta</i>	<i>Lugejaid</i>	<i>Neist lapsi</i>	<i>Lugemus</i>	<i>Laenutusi</i>	<i>Ringlus</i>	<i>Raamatu- fond</i>
1980	382	37	19	7395	0,95	7780
1981	381	41	19	7453	0,93	8030
1982	380	42	19	7422	0,96	7760
1983	382	43	19	7470	0,91	8226
1984	382	42	14	5575	0,67	8285
1985	361	43	18	6569	0,79	8287
1986	319	35	20	6265	0,74	8442
1987	269	37	12	3159	0,36	8688
1988	217	43	6	1266	0,14	9242
1989	201	46	11	2275	0,24	9471

90-ndate aastate algul hakkas lugejaskond taas kasvama. 1991. aasta jooksul oli raamatukogus lugejaid kokku 264, neist lapsi 108. Laenutusi oli kokku 2815, lastele 633. Fondi seis oli 1991. a. lõpuks 9940. (Vastemõisa... s-ü 5, lk 68)

Lugejad soovisid rohkem kirjandust meelelahutuseks, esteetiliste vajaduste rahuldamiseks. Palju kirjandust laenutati ka harrastuste kohta. Kuna kirjandus kallines, siis ei soetatud enam nii palju raamatuid endale koju, vaid laenutati raamatukogust. Loetav sari oli "Seiklusjutte maalt ja merelt". Sooviti järjest enam põnevaid noorsooteemalisi raamatuid, põnevus-, kriminaal- ja ulmeromaane ning ilusaid lasteraamatuid.

4. VASTEMÕISA RAAMATUKOGU ÜRITUSED

Aastatel 1937-1944 raamatukoguhoidjana töötanud August Hallas oli hea kirjandusetundja ja nõuandja lugejaile. Ta katsetas ka ise kirjandusliku loominguga. Ta on kirjutanud taluelu käsitleva näidendi "Tulilill". Näidendit mängiti edukalt kohalikus rahvamajas ja mõnedki näiteringid kaugemal. August Hallase teadmised ja oskus kirjandust soovitada tõid talle tunnustuse ja poolehoidu, raamatukogu populaarsus suurenes.

Üldiselt aga üha keerulisemaks muutuv välis- ja siseolukord halvendas rahva meeleolu ja tegutsemistahet. Paljud senised seltskondlikust elust osavõtjad tõmbusid avalikust elust tagasi. Harjumatud olid ja ei leidnud erilist poolehoidu uued propageeritavad kultuuritöövormid nagu loengute ja rändkinode etenduste korraldamine vabas õhus, ruumide dekoreerimine plakatite ja loosungitega, seinalehtede väljaandmine.

Vallas loodi kultuurkomisjon, kelle ülesandeks seati vallas asuvate rahvamajade ja raamatukogude töö suunamine õigele seaduspärasele alusele, et nad võiksid maksimaalselt täita oma ülesandeid nõukogude ühiskonna elunõuete rahuldamiseks ja rahva kultuurilise taseme tõstmiseks.

Rahvamajade juurde moodustati järgmised ringid: laulu-, rahvatantsu-, muusika- ja näitering ning veel tervishoiu-, poliit-, nais-, põllumajanduse ja populaarteaduslik ring (ViljMA f 127, n 1, s-ü 18, lk 3-4).

Kultuuriasutuste võtmine riiklikule eelarvele võimaldas nende riiklikku juhtimist ja plaanipärase töö nõudmist. Asutused pidasid vastavat dokumentatsiooni (päevikud, tööplaanid, aruanded), mis võimaldas saada ülevaadet nende tegevusest.

Raamatukogud said korraldusi maakonna kultuuriosakonnast. Näiteks anti korraldus kõigis raamatukogudes korraldada lugejate konverents Hans Leberechti jutustusest "Valgus Koordis". Raamatukogutöötajate õpetamiseks ja ürituse paremaks õnnestumiseks korraldati osakonna poolt näidiskonverents. Näidiskonverents oli hästi ettevalmistatud. Oli leitud võimekas juhataja,

tellitud paremad kõnelejad, küsimused kuulajatele välja jagatud. Näidiskonverents õnnestus igati. Asudes aga kohapeal kavandama lugejate konverentsi selgus, et selle korraldamisega ei tulnud toime suurem osa raamatukogusid. Nõudliku kirjanduse propageerimine ei olnud otstarbekas maaraamatukogudes ega leidnud kasutamist ka hiljem. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Ees seisis töö uute juhatajatega, uute nõudmistega. Raamatukogutöötajalt lisaks igapäevasele laenutustööle nõuti kirjanduslike ürituste korraldamist. Toimused kolhoositeemalised kirjandusõhtud. 1952. aasta valimiste puhul avati raamatukogus agitatsioonipunkt. Raamatukogu pidi osa võtma selle sisustamisest ja töö korraldamisest. (*Ibid*)

Kirjanduslikest üritustest toimusid raamatukogus kirjandusõhtud, kus leidsid käsitlemist A. H. Tammsaare, O. Lutsu, E. Vilde, Fr. Tuglase ja L. Koidula looming. Kirjandusõhtutel räägiti autorite loomingust ja näitering esitas nende autorite loomingu põhjal katkendeid. Toimus ka vaidlusõhtu V. Nemtsovi raamatus “Erutavad mõtted, rõõmud ja mured” käsitletud teemade üle. Vaidlusõhtu eesmärgiks oli raamatus ja sõnavõttudes toodud mõtete kasutamine elus ja töös, oma perekonna ja tuttavate ringis. Korraldati raamatunäitusi “Terves kehas terve vaim” ja “Võtame osa maanoorte 3. spordimängudest”. Seoses näitustega suurendati spordialase kirjanduse laenutamist. Seoses Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva tähistamisega pidi raamatukogu korraldama üritusi. Suuremat rõhku pandi ühiskondlik-poliitilise kirjanduse soovitamisele.

Kultuuriasutused, loomulikult ka raamatukogud, ei tohtinud jääda kõrvale nõukogude ühiskonna ühest suuremast üritusest – sotsialistlikust võistlusest (Tingre 2000, lk 65).

Sotsvõistluse üldisemaks eesmärgiks oli lugejate arvu suurendamine, ühiskondlik-poliitilise kirjanduse propaganda tõhustamine ja raamatukogude ainelise olukorra parandamine (Tingre 2001, lk 92).

70-ndatel aastatel loodi tsentraliseeritud süsteem, mis koostas raamatukogudele perspektiivplaanid. Plaanid tuli ellu viia, võeti osa sotsialistlikust võistlusest. Nii ka Vastemõisa raamatukogus toimusid plaanikohased üritused. Enamjaolt täitis Vastemõisa raamatukogu ettenähtud plaanid. Vastemõisa raamatukogu ei olnud küll eesrindlike raamatukogude seas ega jäänud ka päris tahaplaanile.

Lisaks kirjandusega seotud üritustele tegeleti Vastemõisa raamatukogus ka mõnda aega spordiga. 1946. aastal, kui raamatukogu juhataja oli Jaan Teder, kes oli ametilt spordiinstruktor, kutsus enda juurde noori ja juhendas neid tõstesporti alal. Raamatukogu ruumes hakkasid õhtuti toimuma treeningud tõstmises. Ta aitas kaasa spordiselts “Kalevi” kohaliku organisatsiooni loomisel. Ka edaspidi (1953. a) kujuneb raamatukogul hea koostöö sportlastega, kellega arutatakse võimalike spordialade harrastamise võimalusi. Otsustati algust teha lauatennisega. Kohalik puusepp Valdek Ulk, kes harrastas ise pikamaajooksu ja tõstmist, valmistas lauatenniselaua. Raamatukogu ostis võrgu, reketid ja pallid. Lauatennise harrastamine õhtuti muutus populaarseks, kasulikuks vabaaja veetmiseks. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

4.1. Kirjanduse propaganda ja bibliograafilised ülevaated

Kõige enam nõuti raamatukogu tööplaanides kirjanduse propagandat. Tihti olid istungjärgud ja koosolekud, kus tuli tegeleda kirjanduse väljapanekuga. Näiteks 1970. a. aprillis oli Vastemõisa Küla Tööraha Saadikute Nõukogu pidulik istungjärg kohalikus kultuurimajas. Raamatukogu ülesandeks oli korraldada väljapanek “Leninlik kooperatsiooni plaan tegelikkuses”. Väljapanek koosnes raamatunäitusest, mis sisaldas V. I. Lenini teoseid, sealhulgas teoseid, mis käsitlesid kollektiviseerimise algust ja esimesi samme. Väljapanek oli illustreeritud ETA fotomaterjalidega. Väljapanekuga tutvus üle 50 inimese ning laenutati 6 teost. (Vastemõisa... s-ü 3, lk 70)

Oli veel palju teisigi kirjanduse väljapanekuid. Alljärgnevalt toon välja noppeid raamatute väljapanekutest alates 1970. aastast:

- Tahan kõike teada (tehnikakirjandus).
- Matkates mööda Eestit.
- Nii me elamegi (põllumajanduskirjandus).
- Elekter ja tehnika koduses majapidamises.
- Käsitöid, korrastustöid perenaistele.
- Meile ja lastelastele (looduskaitse).
- Maaparandus – kelle jaoks?
- Hoidke südant.

Eraldi lastele mõeldud väljapanekud:

- Sinu parim abiline (ühiskondlik-poliitiline kirjandus).
- Pilk geograafiakirjanduse riiulile.
- Mänge ja sportlikke üritusi lastele.

Lisaks ülal toodud väljapanekutele on olnud palju näitusi kirjanike ja kultuuritegelaste elu ja loomingu kohta. Käsitlemist leidsid Oskar Lutsu, Luise Vaheri ning Vastemõisaga tihedalt seotud Mart Saare elu ja looming. August Jakobsoni ja Kaarel Irdi sünniaastapäevasad tähistati raamatunäitustega ja ajakirjanduses ilmunud materjalide esitamisega.

8. märtsil 1976. aastal möödus 100 aastat Vastemõisa vallas Kõõbra talus sündinud ja siinmail kasvanud, hiljem Peterburis maalikunstnikuks õppinud Johann Köleri sünnist. Raamatukogu tähistas kuulsa kunstniku tähtpäeva tema kohta ilmunud kirjanduse ja kunstniku loomingu reproduktsioonide väljapanekuga. Arutelu aluseks sai Jaan Krossi romaani „Kolmandad mäed”, mis oma Köleri ainelise sisu tõttu selleks hästi sobis ja soodsat vastuvõttu leidis. (Vastemõisa... s-ü 4, lk 50)

1980. aastal oli rõhk spordi- ja tervishoiualase kirjanduse propagandal. See oli tingitud suuresti sellest, et Moskvast toimusid XXII olümpiamängud ja sealhulgas purjeregatt Tallinnas. Raamatunäitustel olid raamatuid olümpiamängude ajaloost, eestlaste saavutustest mängudel ja rohkesti muud spordialast kirjandust. Tervishoiualastest raamatutest propageeriti suitsetamise kahjulikkust ja külmetushaigusi käsitletavaid.

Vastavalt keskraamatukogu koondplaanile 1981. aastal tehti külaraamatukogudele ülesandeks propageerida erialakirjandust teatud päevade ja kuude raames. Vastemõisa raamatukogus toimus see järgnevalt: jaanuaris-veebuaris oli ühiskondlik-poliitilise kirjanduse propagandakuu. Aprillis tervisepäeval „Arstiabi meil ja mujal”. Maikuul toimus loodusteadusliku kirjanduse ning joomarluse- ja alkoholismivastase võitluse teemaline propaganda. Oktoobris noorsookirjanduse propaganda ja november oli raamatukogukuu. Raamatukogukuu sai alguse 1979. aastal ja toimus üle aasta. Paremini õnnestusid raamatukogukuuga seotud ettevõtmised koolis, kus tutvustati raamatu ja raamatukogude ajalugu, nende tähtsust ja kasutamise võimalusi (ViljMA f 587, n 1, s-ü 658).

1985. aastal, maikuul 40 aastat tagasi lõppes üks suuremaid ja ohvriterikkamaid sõdu, Teine maailmasõda. Seetõttu ilmus rohkesti selleteemalisi artikleid ja raamatuid nii ajaloo kui ilukirjanduse vallast, samuti sõja tagajärgedest ja vajadusest kindlustada rahu. Selle teemaga seonduvat tööd tuli teha ka raamatukogul ning tehti järgmist: toimus sõjalis-patriootliku kirjanduse propagandakuu, mille raames korraldati raamatunäitusi “Nii saabus võit”, “Raamat rahu kaitsel” ja kirjanduse ülevaade “Raamatuid sõjast ja rahust” (ViljMA f 587, n 1, s-ü 658).

Raamatunäituste kohta saab öelda, et need olid tööplaanidesse pandud ning mõeldud eelkõige kirjanduse propageerimiseks. Eriti teemad, mis olid seotud Leniniga ja kommunistliku kasvatusena. Tavaliselt kaasnesid raamatute väljapanekud teemakohase ürituse raames. Aga oli ka väljapanekuid kirjanike, kultuuritegelaste elu ja loominguga, järelkult ei saa väita, et ainult ühiskondlik-poliitilist kirjandust propageeriti.

Bibliograafilisi ülevaateid esitati palju. Neid esitati peale Vastemõisa raamatukogu ka laenutuspunktides ja kolhoosikeskuses. Järgnevalt mõned bibliograafilised ülevaated:

- “Läbi aegade inimeste südames” (V. I. Leninist) Metsküla laenutuspunktis põllundusbrigaadi liikmetele.
- “Teatmeteosed – sinu parimad abilised” Vastemõisa raamatukogus õpilastele.
- “Kirjandust raadio ja televisiooni kohta ja sellest, mis sealt leida antennide jt tööse seadistamise materjalide ja viiside kohta” Metsküla laenutuspunktis.
- “Seda peaks igaüks teadma” (juriidilisest kirjandusest) Vastemõisa raamatukogus.

Kordaläinuks bibliograafiliseks ülevaateks peeti Vastemõisa Küla Tööraha Saadikute Nõukogusse kuuluvatele rahvasaadikutele esitatud “Mida lugeda tööraha saadikute nõukogude saadikutel”. Tulemuseks oli, et rahvasaadikud võtsid nimetatud raamatuid meelsasti ja et neid korraga ei jätkunud, tuli pidada järjekorra arvestust. (Vastemõisa... s-ü 3, lk 135)

Kirjanduse propaganda toimus enamjaolt vestlustena. Toimusid nii grupi- kui individuaalsed vestlused. Näiteks arvestades poiste loomupärasest huvi tehnika vastu, kavandati vestlus sellele kirjanduse liigile. Tulemuseks oli raamatute “Ehitame masinaid”, “Mudeleid eluta loodusest” laenutamine nooremale kooliastmele ning raamatute “Noore tehnika käsiraamat”, “Noore

elektriku käsiraamat”, “Osavad käed” laenutamine vanemale kooliastmele. (Vastemõisa... s-ü 3, lk 73)

4.2. Kirjandusõhtud ja muud üritused

Kolhoosidesse ajamise aegset absurdimaigulist olustikku õnnestus kirjeldada Heino Kiigel oma „Tondiõomajas”, mis sai 1967. aasta romaanivõistluselt küll I auhinna, kuid pääses pärast pikki ideoloogilisi sekeldusi mõneti moonutatult trükki alles 1970. aastal (Pajur jt 2005, lk 342).

Ka Vastemõisa raamatukogus tekitas kirjanduselus elevust Heino Kiige romaan “Tondiõomaja”. Hinnangud romaanile olid erinevad, kutsudes esile poolehoidu ja vaimustust, teiselt poolt hukkamõistu ja nõrdimust. Kohalike lugejate arvamuse selgitamiseks korraldati raamatukogus teose arutelu. Arutelu kujunes elavaks ja sõnavõtude rohkeks. Raamatu arutelu õnnestumine näitas, et see on üks otstarbekamaid raamatu propageerimise viise, mis võimaldab lugejal oma arvamuse välja öelda ja teiste seisukohtadest ja mõtetest osa saada. (Vastemõisa raamatukogu kroonika)

Lisaks Vastemõisale hakkasid esimesed üritused toimuma ka Kildul. 1974. aastal toimus kirjandushommik Arkadi Gaidari elust ja loomingust. Koostati lugemisplaanid „Lisaks õpikule” algklasside õpilastele. Vastemõisa raamatukogu poolt anti Kildu koolis esimene raamatukogutund „Kuidas kasutada ja hoida raamatut”. Raamatutundides tutvustati ka teatmeteoseid ja õpiti nende praktilist kasutamist. Vanemate klasside õpilaste hulgas viidi läbi ankeetküsitlus ülevaate saamiseks laste lugemusest, isiklikest raamatukogudest ja vabaaja veetmisest. (*Ibid*)

Kildu koolis jätkusid ka 80-ndatel aastatel Vastemõisa raamatukogu poolt korraldatud üritused. Üheks õnnestunumaks võis pidada kirjanduspäeva „Rahvakirjanik Muhust”. Sellise nimetusega kirjanduspäev toimus 1982. aastal veebruaris. Kirjaniku elust ja loomingust rääkis Vastemõisa raamatukogu juhataja Heino Olev. Loeti katkendeid raamatust „Kirjad Sõgedate külast”. Magnetofonilt kuulati Juhan Smuuli poolt lindile loetud mõtteid elust ja inimestest. (*Ibid*)

Samal aastal õnnestus koolis teinegi ettevõtmine. Tähistati helilooja Mart Saare 100. sünniaastapäeva. Mälestusi suurest helimeistrist kutsuti rääkima Vastemõisa kauaaegne koorijuht Liisa Saks, kes Mart Saarega koos esinenud ja koorimuusika üle nõu pidanud. Mart Saare kohta ilmunud kirjandust ja fotomaterjale tutvustas Heino Olev.

1983. aastal tähistati Viljandi asutamise 700. aastapäeva, mille puhul Viljandist rohkesti kirjutusi ja ülevaateid ilmus ning ka Vastemõisa raamatukogus kajastamist leidsid. Raamatukogu korraldas koolis kirjandushommiku teemal „Viljandi kirjamehi”. Kirjandushommikul käsitleti Viljandiga seotud kahe kirjaniku – Jaak Sarapuu ja Friedrich Kuhlbari elu ja loomingut. Räägiti veel populaarsest teatrimehes Karl Adrast, kes töötas Viljandi teatris „Ugala” (ViljMa f 587, n 1, s-ü 658).

Prooviti õpilaste seas uut mälumängu vormi, nõndanimetatud ‘pildikilvat’ teemal “Kas tunned Teise maailmasõja ajalugu ja ajaloolisi isikuid?”. Õpilastel tuli anda vastuseid pildil kujutatud kohta. Vastuste leidmine pildi järgi äratas õpilastes huvi ja võeti hästi vastu.

Vastemõisa raamatukogus leidsid kasutamist 1966. aastal alustatud ja järjekindlalt täiendatud kodu-uurimuslikud materjalid. 1974. aastal tähistati kohaliku majandi „Kalju” kolhoosi tegevuse 25. aastapäeva. Raamatukogule tehti ettepanek kujundada väljapanek põllumajanduse ajaloost ja tänapäevast. Teoks sai see Eesti Põllumajandusmuuseumi teaduri Aimur Joandi abiga, kes tõi kohale vanemat põllumajanduslikku kirjandust. Uuem kirjandus oli Vastemõisa raamatukogu fondist. Raamatukogu poolt oli koostatud väljapanek „Meie tööd ajakirjanduse veergudel”, kus esitati artikleid majandi ja majanditöötajate kohta kahekümne viie aasta jooksul.

Toimus veel teisigi üritusi. Oli selline omalaadne üritus, kus kohaliku majandi ja kultuurimaja poolt korraldati armeesse minejatele poistele koosviibimine. Lisaks kultuurimaja muusikutele esines raamatukoguhoidja humoristlike paladega raamatutest Nikolski, B. „Lõbusad sõdurilood” ja Aleksejevi, S. P. „Lood Suvorovist ja vene sõduritest”.

1977. aastal tähistati ulatuslikult Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 60. aastapäeva. Raamatukogudele tehti ülesandeks vastava teemaliste ürituste korraldamine. Toimusid järgmised üritused: Kildu 8-klassilises Koolis õpilaste lugemisvõistlus „Kodusõja ja revolutsiooni päevil”. Metsküla klubis temaatiline õhtu „Oktoobrivõit”, kus raamatukogu ülesandeks oli luulepõimiku „Punane nelk” koostamine ja esitamise korraldamine. „Kalju” kolhoosi klubis toimus

kohtumisõhtu kodusõja veteraniga Julius Peeveriga, korraldati viktoriin ajaloolistest sündmustest.

KOKKUVÕTE

Vastemõisa vallas on olnud aegade jooksul mitmeid seltse, organisatsioone ja ühinguid. Läbi aegade on siin tegutsenud entusiastlikud eestvedajad, kes on andnud suure panuse seltsitegevusse. Üheks vaimuelu arendavaks seltsiks oli Vastemõisa Noorsoo Selts. Selle seltsi ülesandeks oli hariduse, teaduse edendamine ja kõlbluse tõstmine. 20. sajandi esimesel kümnendil hakati looma Vastemõisa vallas raamatukogusid. Vastemõisa vallas tegutses kokku kolm raamatukogu, need olid Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogu (alates 1944. aastast Vastemõisa rahvaraamatukogu), Metsküla Haridusseltsi raamatukogu ja Kildul asuv Vastemõisa valla raamatukogu.

Käesolevas töös selgus, millist kasu tõi Vastemõisa raamatukogude asutamine ja selle tegevus. Maal asuvate asjatundliku valikuga avalike raamatukogude tegevus esineb keskse tegurina oma piirkonna vaimse elu arendamisel ja kujundamisel. Raamatute laenutamise ja lugemisega avardasid elanikkonna teadmised ja silmaring. Tänu raamatukogudes aset leidnud üritustele muutus aktiivsemaks seltsielu.

Suurt osa mängib raamatukogu juhataja, kui isik ning asjaolu, kas ta suudab olla raamatukogu hingeks ja teataval määral ühtlasi raamatukogu tegevuspiirkonna vaimseks juhiks. Metskülas oli raamatukogu asutajaks Märt Evert ning tema poolt alustatu viis edasi Hans Sarap. Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogus oli esimeseks ametlikuks töötajaks August Hallas, hiljem töötas mitukümmend aastat raamatukogujuhatajana Heino Olev. Nende meeste tegevusaastate vahele mahuvad veel teisedki tublid mehed (Jaan Teder, Johannes Lippo, Boris Keller), kes töötasid Vastemõisa raamatukogus. Kui paljudes raamatukogudes on juhatajad olnud naised, siis Vastemõisas on eestvedajad ja töötajad olnud mehed. Kõik Vastemõisa raamatukogu töötajad, kes on sel ajal raamatukogus tegutsenud, on raamatukogunduslikku tegevust arendanud.

Oma osa on olnud ka omavalitsusel, kes on hoolitsenud raamatukogu arendamise ja täiendamise eest. Raamatute lugejate arv on näidanud pidevat tõusu, see tähendab, et raamatukogu on varustatud vajaliku ja huvipakkuva kirjandusega. Raamatukogude arengut ja tegevust toetasid kohalikud seltsid ja organisatsioonid. 1940. aastal nõukogude korra tulekuga läksid

raamatukogud riiklikule ülapidamisele. Ajajärk oli kuni 1940. aastani stabiilne raamatukogu töös. Vene ja saksa okupatsioonide aeg tõi muudatusi nii seltsi kui raamatukogu tegevusse. Raamatukogust tuli kõrvaldada raamatud nimestike põhjal, mis oli saadetud võõrvõimu poolt.

Lõputöös on Vastemõisa raamatukogu fondi ja lugejate kohta parema ülevaate saamiseks tabelid. Tabelites on aastate lõikes toodud välja lugejad, laenutused, raamatufond. Lisaks on tabelid raamatukogu fondi jagunemine temaatika järgi.

Metsküla raamatukogu eripära oli see, et raamatukogu asutati ja peeti üleval pidudelt laekunud tuludega. Edu saavutamiseks seltskondlikus elus ja ühiskondlikus töös on vaja entusiastlikke eestvedajaid. Nendeks olid Metskülas Märt Evert (pidude korraldamise traditsioonile alusepanija ja raamatukogu asutamise mõtte algataja) ning Hans Sarap (raamatukogu asutaja ja juhataja, pidude organiseerija, seltside asutaja).

Kildu raamatukogu asus koolimaja läheduses, aga hiljem oli sunnitud eemale kolima. Et raamatuhuvilistele kirjandust pakkuda, oli raamatukogu töötaja sunnitud raamatuid vedama kas kelgu või rattaga koolimaja laenuspunkti. Eriti märkimisväärne oli töö lastega.

Kuna Vastemõisa valla raamatukogud ühinesid ja avati laenuspunktid Metskülas ja Kildul, siis suurenesid tublisti Vastemõisa raamatukogu tööd ja tegemised. Suurenes nii lugejate arv kui raamatute fond.

Vastemõisa raamatukogu arendamise ja täiendamise eest hoolitses Viljandi rajooni keskraamatukogu. Põhilisteks tööloikudeks olid lugejate ja laenutuste arvu suurendamine, kompleksne kirjanduse propaganda (eriti ühiskondlik-poliitilise kirjanduse), bibliograafia- ja infotöö täiustamine, raamatute kasutamise analüüsimine ja metoodilise töö täiustamine.

70-ndad aastad olid mõistukõne hiilgeajad. Ideoloogiliselt kõlavate pealkirjade all tehti enamasti tavalist raamatukogunduslikku ja rahvahariduslikku tööd. Raamatukogud olid ideoloogiaasutused, kelle põhiülesandeks oli kommunistliku partei ja nõukogude riigi poliitika aktiivne propageerimine ning “uue inimese” harimine ja kasvatamine. Nendest ülesannetest tuli ka oma töö korraldamisel lähtuda.

Ka Vastemõisa raamatukogus oli pandud suur rõhk üritustele, mis toimusid nii raamatukogus kui väljaspool raamatukogu. Oluline osa oli sotsialistlikust võistlusest osavõtt. Seoses sotsvõistlusega koostati plaane, kus olid ülesanded, mis oli vaja täita. Tuli sisustada raamatute väljapanekutega agitatsioonipunkte, propageerida vastavat kirjandust. Suurendada ühiskondlik-poliitilise kirjanduse laenutamist nii täiskasvanute kui laste seas. Vastemõisa raamatukogu täitis plaane normikohaselt, ei pürginud eesrindlike raamatukogude hulka.

KASUTATUD LÜHENDID

a. - aasta

ETA - Eesti Teadete Agentuur

f - fond

jne - ja nii edasi

jt - ja teised

km - kilomeeter

km² - ruutkilomeeter

lk - lehekülg

n - nimistu

NLKP - Nõukogude Liidu Kommunistlik Partei

NSV - Nõukogude Sotsialistlik Vabariik

RSN - Rahvasaadikute Nõukogu

saj. - sajand

s-ü - säilitusühik

TSN - Tööraha Saadikute Nõukogu

v.a – välja arvatud

ViljMa - Viljandi Maa-arhiiv

KASUTATUD KIRJANDUS

Aruanne Vastemõisa Noorsoo Seltsi raamatukogu tegevusest. 1944. Dokument Heino Olevi valduses.

Eesti raamatukauplustest ja avalikest raamatukogudest kõrvaldamisele kuuluva kirjanduse nimestik. 1. vihik. 1941. Dokument Heino Olevi valduses.

ENE : Eesti nõukogude entsüklopeedia. 8. köide, Tink – yver. 1976. Tallinn: Valgus.

Jhloss, H. 1933. *Vastemõisa naisliikumine.* – Oma Maa, 08.04.

Johanson, J. 1933. *40 aastat seltsielu Vastemõisas.* – Oma Maa, 08.04.

Lemmakõnnu noorte maatulundus klubi. 1933. – Oma Maa, 08.04.

Mein, M. 1933. *Vastemõisa põllumeestekogu.* – Oma Maa, 08.04.

Meiner, J. 1933. *Vastemõisa kindlustusselts.* – Oma Maa, 08.04.

Möldre, A. 2005. *Kirjastustegevus ja raamatulevi Eestis aastail 1940-2000.* Tallinn: TLÜ Kirjastus.

Pajur, A., Tannberg, T. & Vahtre, L. *Eesti ajalugu. VI, Vabadussõjast taasiseseisvumiseni.* 2005. Tartu: Ilmamaa.

Raabe, M. 1933. *Vastemõisa valla kooli- ja haridusajaloost.* – Oma Maa, 08.04.

Rössler, E. 1987. *Teatmaterjale Metsküla Rahvaraamatukogu asutamisest ja tegevusest aastail 1908-1968.*

Rössler, E. 1980. *Vastemõisa koduloost: Vastemõisa minevikust, kultuuriloost ja majanduselust. Sakalamaa elu: Viljandimaa kultuur- ja majanduselu kroonikat.* 1936. Pärnu: Sõna.

Tartu Riikliku Ülikooli Pearaamatukogu tõend. 1941. Dokument Heino Olevi valduses.

Tingre, I. 2000. *Eesti NSV Kultuuriministeerium ja raamatukogud 1953-1973.* – Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu Aastaraamat, nr 11, lk 62-72.

Tingre, I. 2001. *Eesti NSV Kultuuriministeerium ja raamatukogud 1974-1992.* - Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu Aastaraamat, nr 12, lk 91-100.

Umda, A. 1995. *Suure-Jaani kihelkond.* Viljandi: Viljandimaa Haridusamet.

Vastemõisa Külaraamatukogu aastaaruanded 1968-1974, s-ü 3.

Vastemõisa Külaraamatukogu aastaaruanded 1975-2003, s-ü 4.

Vastemõisa Külaraamatukogu tekstilised aastaaruanded 1982-2004, s-ü 5.

Vastemõisa Noorsoo Seltsi avaldus. 1943. Dokument Heino Olevi valduses.

Vastemõisa Noorsoo Seltsi kodukord. 1911. Dokument Heino Olevi valduses.

Vastemõisa Noorsoo Seltsi Põhikiri. 1909. Dokument Heino Olevi valduses.

Vastemõisa raamatukogu kroonika 1910-1993. Käsikiri Vastemõisa raamatukogus.

Vastemõisa valla Kildu 6-kl. Algkooli kroonika 1903-1952.

Veskimägi, K. O. 1985. *Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia kuni 1917. 2. [osa], Raamatukogud maal : kirjed 1123-1953 : raamatukogud 223-761.* Tallinn: Eesti NSV Kultuuriministeerium.

Veskimägi, K. O. 2000. *Kahte kappi on ühhetassa majas tarvis: leivakappi ja ramatokappi : Eesti raamatukogude ajalugu.* [Tallinn]: K.-O. Veskimägi.

Viljandi Maa-arhiiv, f 127, n 1, s-ü 3

Viljandi Maa-arhiiv, f 127, n 1, s-ü 4

Viljandi Maa-arhiiv, f 127, n 1, s-ü 18

Viljandi Maa-arhiiv, f 371, n 1, s-ü 114

Viljandi Maa-arhiiv, f 371, n 1, s-ü 116

Viljandi Maa-arhiiv, f 371, n 1, s-ü 457

Viljandi Maa-arhiiv, f 587, n 1, s-ü 395

Viljandi Maa-arhiiv, f 587, n 1, s-ü 416

Viljandi Maa-arhiiv, f 587, n 1, s-ü 419

Viljandi Maa-arhiiv, f 587, n 1, s-ü 658

Viljandi Maakollivalitsuse kiri. 1941. Dokument Heino Olevi valduses.

Viljandi Maakoolivalitsuse ära kiri. 1942. Dokument Heino Olevi valduses.

LISAD

Lisa 1 Johan Rajavälja maja



Lisa 2 August Hallas



Lisa 3 Vastemõisa Raamatukogu 1938/39. a. ja 1939/40.a. eelarve

TULUD (kroonides)	1938/1939	1939/1940
1. Toetus (omavalitsuselt)		
kirjanduse muretsemiseks	40	40
majanduslikeks kuludeks	20	20
2. Loodetav riiklik toetus		
kirjanduse muretsemiseks	50	25
3. Vastemõisa Noorsoo Seltsilt		
kirjanduse muretsemiseks	35	0
majanduslikeks kuludeks	40	40
4. Pidudest, loteriidest jne	0	0
5. Trahvirahadest lugejailt	1	1
6. Lugemismaksudest	5	2
7. Annetused	5	0
8. Muud tulud	5	0
KOKKU	201	128
KULUD (kroonides)	1938/1939	1939/1940
1. Uued raamatud	114	65
2. Ajalehed ja ajakirjad	6	2,5
3. Raamatute köitmine	20	10
4. Raamatute korrashoid	0	0
5. Palgad:		
raamatukogu juhatajale	20	0
6. Inventari muretsemine	0	0

7. Raamatukogu ruumide üür, küte, valgustus	20	40
8. Lugesilaua ruumide üür, küte, valgustus	0	0
9. Parandused: inventari parandamine	0	0
ruumide remont	0	0
10. Asjaajamine (rakendusraamatud, post)	5	0
11. Kindlustus tule vastu	11	10,5
12. Muud kulud	5	0
KOKKU	201	128

SUMMARY

History of Vastemõisa Libraries

T. Torim

Vastemõisa regional libraries played an important part in cultural life. Therefore, I have chosen “History of Vastemõisa Libraries” as a subject of my diploma paper. My paper observes all Vastemõisa regional libraries during the period of 1910 until 1991. The purpose of the diploma paper is to give an overview of the condition of Vastemõisa libraries in terms of the development of regional and Estonian libraries in general.

In order to get an insight into libraries’ activities the author of the paper studied the archive records, documentation and literature about the history of the region and its libraries.

The diploma paper includes four parts. The first chapter describes the life of Vastemõisa region as well as the societies, associations and organizations of the region. It also gives a brief overview of cultural activities in the parish. This chapter is important because it gives an understanding of historical background of Vastemõisa. There have been several societies, organizations and associations established in Vastemõisa in the course of time. Enthusiastic activists have contributed to the life of the society throughout the years. One of the societies aimed at enrichment of spiritual life was Vastemõisa Youth Society. The purpose of the society was to foster education and science.

The second chapter focuses on history of Vastemõisa libraries. Libraries were established in Vastemõisa parish in the first decade of 20th century. There were total of three libraries in Vastemõisa parish – library of Vastemõisa Youth Society (Vastemõisa Public Library since 1944), library of Metsküla Education Society and Vastemõisa parish library in Kildu. The peculiarity of Metsküla library was the fact that the library was established and supported by the proceeds from parties. The library in Metsküla was closed in 1968, the library in Kildu was closed in 1972 and Vastemõisa library remained to serve the whole region. Library manager had an important role. The first official employee in Vastemõisa library was August Hallas, Heino Olev worked later as a library manager for several decades. While women have been managers in many libraries, the employees in Vastemõisa parish library have been men.

The third chapter of the paper gives an outline of the fund's history, its development in different periods of time and lending. Most of the chapter describes the fund of Vastemõisa library and lending. There is very little information about the fund of Metsküla library. The number of readers has steadily grown which means that the library is supplied with necessary and interesting literature. Until 1944 Vastemõisa library was supported by state, municipality as well as local societies and organizations. Since 1944 all libraries were supported by state. Periods of Russian and German occupation changed the activities of the society and the library. Books that were listed by foreign power had to be removed from library.

The fourth chapter describes the events that took place in Vastemõisa library, including literary outreach, bibliographic reviews, literary evenings and other events. Vastemõisa library emphasized events arranged both in the library and outside. During the period of Soviet Union it was important to participate in socialist competition. Books had to be displayed in agitation centres, appropriate literature had to be promoted, lending socio-political literature both to adults and children had to be activated.

Borrowing and reading books expanded people's knowledge and horizon. Social life became more active due to the events that took place in libraries.